

INTERVIEW

**IN GESPREK MET
PEDAGOOG
SIECKELINCK
OVER
RADICALISERING**

IN DE KLAS

**INDOCTRINATIE
LERAREN EN
POLITIEKE
VOORKEUR**

TENTOONSTELLING

**I BELIEVE
MULTICULTURELE
SAMENLEVING**

ACHTERGROND

**EUROPA
VERKIEZINGEN
EUROPEES
PARLEMENT**

EUROPA IN BEWEGING

FOTO: DIEDERIK SCHIEBERGEN | PUBL

Seminar

LESGEVEN OVER WOII EN DE HOLOCAUST

Van 27 december 2019 tot 5 januari 2020 organiseert CIDI in samenwerking met de *International School for Holocaust Studies van Yad Vashem* in Jeruzalem een seminar voor docenten middelbaar onderwijs die les geven over de Sjoa en WOII.

Geïnteresseerd?

Bel voor meer informatie met CIDI: 070-364 68 62.

Kijk op <http://holocausteducatie.nl> of www.cidi.nl

AANMELDEN/INSCHRIJVEN KAN TOT 7 OKTOBER 2019.

KWESTIES

Thema's die de nodige media-aandacht genieten komen vroeg of laat in een klaslokaal ter sprake. Leerlingen vinden de Europese Unie een lastig thema. Wie doet nu eigenlijk wat? De discussie die zich in het Verenigd Koninkrijk afspeelt maakt het er niet ge-

makkelijker op om Europa in de klas ter sprake te brengen. Het begint al met een eenvoudige vraag: zijn de Britse burgers nu eigenlijk vóór de Brexit of toch tegen? Deze vraag laat zich niet eenvoudig beantwoorden. Het van oudsher overzichtelijke Britse politieke landschap, dat slechts enkele grote partijen telt, is versplinterd of beter gezegd, tot op het bot verdeeld. Ook hier geen eenduidig beeld. Is de partij van premier Theresa May vóór of tegen de Brexit? Het levert beelden van een politiek theater op ('Order!') die zijn weerga bijna niet kennen. Om de kwestie nog ingewikkelder te maken mag de Britse kiezer in mei naar de stembus om een

stem uit te brengen voor het Europees Parlement waarbij zij onder meer kunnen stemmen op een nieuwe partij: de *Brexit Party*. In eigen land kwam de laatste weken de *Nexit* weer ter sprake. Aanleiding was het standpunt van Forum voor Democratie over de *Nexit*. In het onderwijs kwam de partij niet alleen vanwege de visie op de Europese Unie ter sprake, maar spraken docenten onderling over het indoctrinatiemeldpunt dat Forum voor Democratie in het leven riep. In dit nummer is er daarom ruimschoots aandacht voor Europa en voor het meldpunt linkse indoctrinatie. Kwesties die zomaar in uw les op kunnen poppen.

IVO PERTIJS
hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	13 VOX POPULI	20 PARLEMENTAIR STELSEL	28 RECENSIES
4 PEDADGOOG OVER RADICALISERING	14 TENTOONSTELLING	21 EUROPARLEMTARIËR	30 NVLM
7 COLUMN	16 MAATSCHAPPELIJKE PROBLEMEN	24 EUROPESE VERKIEZINGEN	31 STUDENT
8 INDOCTRINATIE	18 ARMOEDE	26 LESMATERIAAL	

04

14

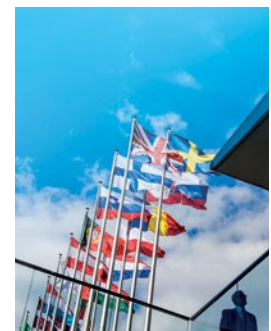
18

20

24

Pedagoog Stijn Sieckelink
(foto: LannooCampus)

IN GESPREK MET PEDAGOOG STIJN SIECKELINCK
OVER RADICALISERING EN DE NETWERKSAMENLEVING

HOE RONSELEN WIJ DE JEUGD VOOR EEN BETERE WERELD?

In de nasleep van de aanslagen in Christchurch en Utrecht proberen veel mensen het gedrag van beide daders te duiden. Toevalligerwijs sprak *Maatschappij & Politiek* anderhalve week daarvoor met Stijn Sieckelinck. Zijn boek *Reradicaliseren* (LannooCampus, 2017) werd hier besproken. Hierin beschrijft hij de grondslagen van radicalisering en de wijze waarop wij de jeugd (terug)ronselen voor onze democratische cultuur.

KOEN VOSSEN

Vanuit wijsgerig-pedagogisch perspectief onderzoekt Stijn Sieckelinck radicalisering. Ondanks hun verschillen ziet hij bij de diverse jongeren die hij sprak een verstoorde zoektocht naar identiteit als overeenkomst.

Deze verstoorde zoektocht naar identiteit wordt mede veroorzaakt door onze samenlevingsvorm: de *netwerksamenleving*. Sieckelinck: 'In de tijd van de verzuiling was het duidelijk bij welke groep je hoorde. Hierbij hoorde een duidelijke identiteit'. Jongeren konden hierdoor leunen op gedragspatronen die zij in de hele omgeving zagen.

Sieckelinck vervolgt: 'Tijdens en na de ontzuiling werden deze zekerheden minder'. De vrijheid die de samenleving kreeg zorgde ervoor dat het proces van identiteitsvorming meer een individueel proces werd. Hiermee veranderde het belang en de binding van groepen. Mensen verenigden zich in (zelfgemaakte) netwerken. Waar het begrip *zuilen* vastigheid uitstraalt, wekt het begrip *netwerken* een meer veranderlijke asso-

ciatie op. Het opbouwen en onderhouden van deze netwerken is daarmee een individuele verantwoordelijkheid. Concluderend kan worden gesteld dat in een netwerksamenleving identiteit geen gegeven is, maar een opgave.

WORTELS EN VLEUGELS

Ondanks de verschillen in de drie paden van radicalisering (zie: kader) ziet de onderzoeker twee principes terugkomen: *wortels* en *vleugels*. Jongeren die radicaliseren zijn veelal opzoek naar hun wortels: waar komen zij vandaan of wat is hun identiteit? In een netwerksamenleving is het vinden van deze wortels een lastige kwestie. De ijkpunten voor je identiteit staan namelijk minder vast dan in een verzuilde samenleving. Het verhaal van vleugels ligt anders: mensen willen de huidige situatie ontstijgen. Het beeld van jongens en meisjes die in benarde situaties in Nederland leven, maar denken dat er in het kalifaat ruimte voor meer ambitie en groei is; een theorie die niet geheel onbekend is. Tijdens de uitzending van *De Wereld Draait Door* op 18 maart

sprak Beatrice de Graaf over *radical redemption*¹: mensen die door middel van een radicale handeling boete willen doen voor hun leven - cynisch gezegd: door een aanslag of gewapend conflict laten zien dat je toch deugt.

BOTSENDE WERELDEN

Iedere leerling maatschappijwetenschappen wordt geacht te weten dat sociaal gedrag nooit enkelvoudig causaal is te verklaren. Er is altijd sprake van diverse correlaties en dit geldt ook voor radicalisering. Een thema waarin je het *enthousiasme* van Sieckelinck hoort is de theorie van botsende beschavingen. Hiermee wordt echter niet de *clash of civilizations* van Samuel Huntington bedoeld. Sieckelinck ziet eerder een botsing binnen onze eigen maatschappij. Een botsing tussen de jeugdcultuur en de democratische cultuur is, naast het bovenstaande, een van de medebepalende factoren.

DE DRIE PADEN VAN RADICALISERING:

- 1 Weg van problemen:** jongeren die leven tussen de problemen. Dit beïnvloedt de gezagsverhouding tussen kind en ouders. Dit kan een zoektocht naar *surrogaatfamilie* versterken.
- 2 Extreme bewegingen als magneet:** jongeren met een sterk gevoel voor rechtvaardigheid. Intellectuele en emotionele jongeren die op een hypocriete wereld reageren.
- 3 De gepassioneerde jeugd:** jongeren die tot extremen worden aangetrokken. Totdat de prikkel vervlakt blijven zij naar de prikkel zoeken.

(naar: S. Sieckelinck, *Reradicaliseren*, LannooCampus, Tiel, 2017)

Jongens en meisjes die in benarde situaties in Nederland leven, denken dat er in het kalifaat ruimte voor meer ambitie en groei is (foto: Wikimedia Commons)

De jeugdcultuur is fundamenteel anders dan de democratische cultuur. 'We weten nauwelijks wat de jeugd online doet', maar wat wel duidelijk is, is dat zij veel sneller leven: direct iets kunnen opzoeken, instant worden voorzien van informatie en onmiddellijk overal op kunnen reageren zonder te weten hoe het bericht wordt ontvangen. Deze acceleratie van het leven staat haaks op de democratische cultuur; een cultuur die om haar stroperigheid bekend staat en wordt beschimpt. Alle democratische instituties zijn ingesteld op vertraging van het wetgevingsproces, opdat er een doordacht resultaat ontstaat.

HYPOCRISIE

Stijn Sieckelinck besteedt naast de cultuurkenmerken ook aandacht aan de ervaring van de democratische cultuur door jongeren. Hypocrisie blijkt hierbij een gedeelde ervaring te zijn, aldus de auteur: 'Op een gegeven moment kom je erachter dat hetgeen je altijd is voorgehouden niet klopt'. De democratische cultuur met

de heiliggemaakte waarden vrijheid en gelijkheid en het principe van de spreiding van de macht blijkt niet altijd op te gaan - terwijl daar in het proces van politieke socialisatie de nadruk ligt. Al deze factoren samen zorgen ervoor dat een groot energiepotentieel bij jongeren wordt aangeboden. Met ziel en zaligheid proberen deze radicaliserende jongeren de problemen en vragen die zij tegenkomen het hoofd te bieden.

RERADICALISERING

Het beschreven energiepotentieel van de jeugd maakt Sieckelinck's boek enigszins controversieel, althans in positieve zin. De veel besproken *deradicalisering* gaat ervan uit dat deze energie bij deze jongeren moet worden beperkt. Jongeren moeten in een normaal stramien lopen en hun energie en denkbeelden zitten hen daarbij in de weg. Reradicalisering daarentegen gaat uit van het gebruik van de vrijgekomen energie. Deze jongeren willen graag aan een betere wereld werken. De route die zij nemen is op

zijn zachtst gesteld niet de wenselijke richting, maar de gedrevenheid moet worden ingezet voor de verbetering van onze samenleving. Wanneer je jongeren deze mogelijkheid biedt ondervang je de kritiek van hypocrisie. Het is daardoor voor meer mensen mogelijk om een wezenlijke bijdrage aan de samenleving te leveren. Inclusie is hierbij niet louter een ideaal, maar wordt door radicalisering meer bereikt.

GEZAG EN MACHT

De schrijver toont zijn intellectuele verbijndheid niet alleen in het samenspel tussen theorie en empirie/ervaring, maar vooral in de conceptuele finesse. Naast dat hij concepten als netwerksamenleving en (re)radicalisering uitwerkt en aan praktische pedagogische/onderwijskundige voorbeelden relateert, laat hij zien hoeveel lagen concepten hebben. In een relatief klein stuk van het boek beschrijft hij hoe de begrippen *gezag* en *macht* met het radicaliseringsvraagstuk samenhangen.

STEF

De ervaren hypocrisie in de samenleving hangt erg samen met het begrip macht. Macht impliceert dat de machtigen op basis van asymmetrische verhoudingen invloed hebben op de minder machtigen. Volgens de schrijver worden hiermee de harten van de geradicaliseerde jongeren niet gewonnen. Je vervalt namelijk wederom in hypocrisie. Inclusie en vrijheid bestaan mits je de juiste dingen denkt. Reradicalisering gaat uit van gezag, hiermee leunt Sieckelinck op het werk van Hannah Arendt. Het fundament van gezag zit hem in een vertrouwensrelatie, waarin geen ruimte is voor onderwerping, dwang en overreding. Reradicalisering gaat hiervan uit doordat de probleem-analyse en het energiepotentieel van jongeren serieus worden genomen. Niemand hoeft te worden overtuigd of tot andere denkbeelden te worden gedwongen.

FONDUEMENTALISME

Voor het onderwijs beschrijft Sieckelinck op creatieve wijze twee hanteerbare principes. De auteur wijst erop dat vaak wordt gezegd dat leerlingen open in hun denken moeten zijn. Voor sommigen heeft dit echter een negatieve klank. Wanneer je voor invloeden openstaat, betekent dit dat je alles van waarden kunt verspelen. De term *fonduementalisme* is hierbij constructiever. Leerlingen hoeven niet voor andere ideeën open te staan, maar moeten wel in andermans redeneringen kunnen meegaan; als ware het wendbaar als fondue, maar de essentie blijft hetzelfde.

Om dit *fonduementalisme* te bereiken dient te worden onderzocht waar onze opvattingen vandaan komen. Dit wordt *hypokritiek* genoemd. Een nieuwe term die verwijst naar zowel kritisch denken, als de hypocrisie van mensen die kritisch denken propageren. Onderwijzers dienen namelijk ook zelf hun opvattingen te onderzoeken en proberen te achterhalen wie hen heeft beïnvloed. Alleen zo ontstaat er een gezagsvolle situatie in plaats van een asymmetrische, hypocriete verhouding. ♦

Noot

1. Stijn Sieckelinck spreekt over radicalisme en Beatrice de Graaf over terrorisme.

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

Een keer per jaar mag ik aanschuiven bij de redactie van *M&P*, dan heet het een jaarvergadering en doen we daarna ook nog iets leuks. Een soort teamuitje. Ik heb weinig inbreng in zo'n vergadering, af en toe roep ik iets kritisch of beschouwend. Ik neem mijn rol als columnist wel serieus.

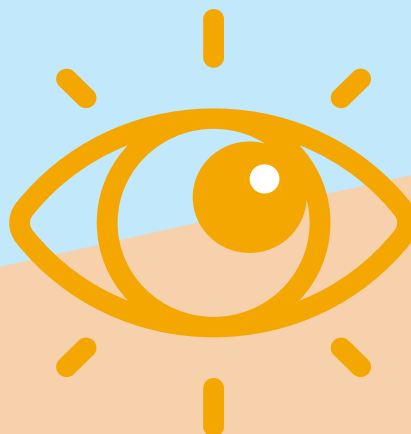
De vraag van hoofdredacteur Ivo waar mijn column voor het nieuwe nummer over zal gaan kwam wel wat onverwachts. Ik had er eerlijk gezegd nog niet over nagedacht. Een antwoord als 'nog geen idee' leek mij wat ongepast, dus zei ik iets te spontaan 'over jullie' en probeerde er zo zelfverzekerd mogelijk bij te kijken. In mijn gedachte zocht ik intussen naar bevestiging van het onderwerp. Een blik op de cover van het blad en ik zag daar de gouden letters van *M&P*. Ik concludeerde tevreden dat het nog niet zo'n gek idee was. Nu nog vulling.

Zelf zit ik ook in een jubileumjaar, wanneer deze *M&P* op de mat valt heb ik net mijn dertigste verjaardag gevierd. Geen *dertigersdilemma* hier hoor, al is het wel een definitief afscheid van mijn jonge jaren, maar wat stelt dertig jaar nu eigenlijk voor? *M&P* bestaat vijftig jaar. Het is zelfs ouder dan ons vak. Het mooie van een tijdschrift is dat het weinig last heeft van ouder worden. Je vernieuwt af en toe de lay-out en hij kan weer jaren mee.

Tijdens het eten doe ik nog een poging om tot inhoud voor mijn column te komen. Eindredacteur Maarten kaatst mijn vraag 'Wat maakt *M&P* nou *M&P*?' zo snel mogelijk door naar het 'geweten' van *M&P*: Wolter. Wolter is een van de weinigen in de redactie die ouder is dan het blad. Met een grote glimlach zegt hij 'Zet maar in je column: *M&P* is qua uiterlijk misschien veranderd, maar qua ziel hetzelfde gebleven'. Dankjewel Wolter... ProDemos' Bas zegt enkel over de centen te gaan en redacteur Koen doet alleen mee omdat de hoofdredacteur in zijn schoolleiding zit. De redactie was allerminst van plan om mij te helpen met een column over henzelf.

Gelukkig viel er met Vincent aan het eind van de dag nog wel serieus te praten. Samen komen we tot de conclusie dat ons vak valt of staat bij leraren die verder kijken dan het klaslokaal. Zij die zich inzetten voor hun sectie, de NVLM, Cito, staatsexamens en natuurlijk het vakblad draaiend houden. Iets om ontzettend te koesteren, niet? ♦

STEF VAN DER LINDEN
(maatschappijleer.net)

MELDPUNT INDOCTRINATIE OP SCHOOL

MET OPEN VIZIER?

Het Meldpunt indoctrinatie op school doet een hoop politiek stof opwaaien in de klas en daarbuiten.
In hoeverre toon je tijdens de les je politieke kleur?

MARIAN VAN DEN BERGE

Als docent maatschappijleer en tevens raadslid voor GroenLinks merk ik dat ik me tijdens de lessen voorzichtig, bijna over-correct, uitlaat als het mijn politieke voorkeur betreft. Als ernaar wordt gevraagd, probeer ik gefundeerd mijn mening te geven, omdat ik het van belang vind om een open en neutrale grondhouding uit te stralen waarbij iedereen de ruimte heeft om zichzelf op respectvolle wijze te uiten. Alle politieke partijen mogen aan bod komen in de klas. Veel vakgenoten zijn politiek actief en ik ben benieuwd hoe zij zich op dit gebied verhouden tot hun rol als docent. Daarvoor ga ik in gesprek met een drietal collega's.

NIEK BAKKER

Als eerste stel ik Niek Bakker een aantal vragen. Hij heeft jaren gewerkt op een reformatorische school en is beleidsadviseur bij de SGP-jongeren.

Hoe gaat u in de klas om met uw politieke voorkeur/ambitie?

'Het is, om te beginnen, een illusie dat een docent neutraal en objectief les kan geven. De centrale vraag bij maatschappijleer is inderdaad: hoe ga je daar verantwoord mee om? Hoe bewust ben je jezelf? Lesgeven kan en hoeft niet kleurloos, maar moet wel in de sfeer van reflectie en ruimte voor andere meningen. Bovendien kwamen vrijwel al mijn leerlingen uit "SGP-gezinnen". Wel is het zaak dat alle partijen eerlijk aan bod komen. Ik probeer leerlingen altijd wel uit te dagen om elke partij kritisch naast hun eigen opvattingen te leggen, geen enkele partij uitgezonderd.'

Vertelt u over uw werk als beleidsadviseur bij SGP-jongeren?

'Af en toe, zeker als het illustratief kon zijn voor de theorie die ik behandelde. Laat ik een voorbeeld geven: voor mijn werk bij SGP-jongeren kom ik met enige regelmaat in de Tweede Kamer. Op dinsdag zie je voor het vragenuurtje dan voor de ingang van de plenaire zaal een fascinerend spel tussen journalisten en politici die worden geïnterviewd. Als het dan in de les gaat over scheiding van de machten (en de invloed van de media als *macht*) is dat een mooi voorbeeld om te vertellen.'

Hoe definieert u bepaalde stromingen/partijen?

'Voor een typering vind ik dat een docent minimaal kennis moet nemen van de zelftypering van partijen. Hoe spreekt en schrijft een partij over zichzelf? Op welke punten vindt een partij zelf dat ze zich onderscheiden? Daarnaast biedt de vakliteratuur daar uitstekende handvatten voor, maar persoonlijk vind ik de duiding van het Kieskompas een heel bruikbare door zijn eenvoud. Daar worden de partijen ingedeeld op een assenstelsel op basis van stellingen uit hun eigen verkiezingsprogramma. Die gebruikte ik vaak als illustratie bij de lessen over politieke stromingen.'

Wat vindt u van het Meldpunt indoctrinatie op school?

Zo'n meldpunt leidt alleen maar tot meer polarisatie en zal eerder een averechts effect hebben. Tegelijk is het wel een oproep die de beroepsgroep ter harte moet nemen: zijn onze

Forum voor Democratie achtte het noodzakelijk een meldpunt voor indoctrinatie in het onderwijs in het leven te roepen. *M&P* vroeg docenten naar hun kijk op deze ontwikkeling.

VINCENT DE GEUS

Hoe denk je over het meldpunt indoctrinatie?

'Het gaat heel ver. Indoctrinatie gaat erover dat docenten bewust eenzijdige informatie overbrengen. Ik ben er verbaasd over en ik merk dat collega's dat ook zijn. In mijn ogen ondermijnt het meldpunt de positie en professionaliteit van docenten. De positie van docenten in de maatschappij is al niet sterk en hiermee wordt het er niet beter op.'

Probeer je zelf op een neutrale wijze les te geven?

'Ik vertel mijn politieke voorkeur niet, maar probeer leerlingen wel uit te dagen erachter te komen. Dit helpt hen ook om politieke partijen beter te begrijpen. Partijen en stromingen bespreek ik op een zo neutraal mogelijke wijze. Bij het populisme kan dit lastig zijn, omdat het snel in een negatief daglicht staat. Ik denk echter wel dat het me lukt het populisme niet positief of negatief te framen. Volledig waardevrij lesgeven is lastig. In de keuzen die je maakt bij vraagstukken die je aan bod laat komen, kunnen je waarden al opspelen. Daarom probeer ik om een diversiteit aan vraagstukken in mijn lessen met leerlingen te bespreken.'

Hoe kijken collega's tegen de discussie aan?

'Onze school heeft een christelijke grondslag. Dat zie je ook terug in de praktijk op school. Ik denk echter niet dat collega's veel bezig zijn met het overbrengen van bepaalde waarden. Verschillende waarden worden onder de aandacht van leerlingen gebracht, maar ze worden niet opgedrongen. Volgens mij zijn veel collega's vooral met hun vak bezig en met de overdracht van kennis binnen hun vak.'

NAAM:
ROY NEDERPELT
DOCENT:
MAATSCHAPPIJLEER HAVO/VWO
SCHOOL:
CHRISTELIJK LYCEUM DELFT

lessen en is ons lesmateriaal divers genoeg? Maatschappijleer moet onder andere een kennismaking zijn met de diversiteit van de samenleving waarmee de leerlingen hebben te dealen. Tegelijk geldt: indoctrinatie gaat te ver, maar waardenvrij onderwijs bestaat ook niet. Dat is een lastig spanningsveld.'

Na onderzoek in 2017 van Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) blijkt dat veel docenten politiek gevoelige onderwerpen juist mijden. Herkent u dat als docent maatschappijleer ook? Vindt u dat wenselijk of juist niet?

'Ik herken het wel, maar mijn reactie zou juist omgekeerd zijn: maak ruimte en tijd in de lessen om die onderwerpen gedegen ter sprake te brengen. Ik werkte op een *witte school*, waar thema's als discriminatie en racisme zo'n uitdaging waren. De manier waarop over bijvoorbeeld allochtonen werd gesproken, was fel en ongenueanceerd. Daar heeft een docent maatschappijleer een taak: vraag naar hun argumenten (meningen mogen wat mij betreft alleen worden gedeeld als ze ook argumenten hebben), leer ze te verplaatsen in een ander, confronteer ze met aanvullende gegevens. Ik begrijp wel heel goed dat een docent daar tegenop ziet. Ik vond het ook lang niet altijd gemakkelijk, maar wel belangrijk.'

Burgerschap staat hoog op de politieke agenda. Moeten we daarvoor niet juist het gesprek met leerlingen aangaan, ze bijbrengen hoe ze gefundeerd hun mening vormen (kritische denkvaardigheden ontwikkelen)? Hoe denkt u daarover?

'Voor een deel ben ik het daarmee eens, maar die gefundeerde mening kan niet zonder gedegen kennis. Het leren van theorieën en feiten zijn een wezenlijk onderdeel van maatschappijleer. Ik weet wel dat die kennis snel gedateerd en betrekkelijk is. Toch zou juist een docent maatschappijleer die niet moeten verwaarlozen. Zonder feiten verwordt een mening tot ongefundeerd roeptoeteren!'

Wat wilt u zelf nog kwijt over de rol van de docent maatschappijleer in relatie tot meningsvorming?

'Ik gaf les op een reformatorische school, wat betekent dat de leerlingen ook uit gezinnen komen die hetzelfde geloof delen. Het is belangrijk dat een school aansluit bij de overtuiging, de normen en waarden van thuis. Een docent in het reformatorisch onderwijs mag bijdragen aan de vorming van een leerling tot burger, die met deze overtuiging zich weet te verhouden tot burgers met een volstrekt andere mening of geloof. Een vaste geloofsovertuiging of een stellige mening zijn niet het probleem, maar het ontbreken van de wil en de handvatten om zich tot andersdenkenden te verhouden. Zelfreflectie is daarbij de sleutel: je eigen overtuiging hoeft niet overboord, maar moet wel doordacht en bevraagd (kunnen) worden.'

Hoe denk je over het meldpunt indoctrinatie?

'Ik geef zeer zelden mijn mening over politieke kwesties. Het draagt meestal niet inhoudelijk bij aan mijn les, dus waarom zou ik? Bij maatschappijleer leer je wat mij betreft niet een mening te hebben of te verdedigen, maar de mening van anderen te begrijpen. Maar dat wordt lastiger wanneer bepaalde feiten door politici tot politiek worden verklaard. De vraag welk beleid bij de feiten past, dat is een politieke keuze en daar wil ik neutraal in te blijven. Maar laten we niet gaan doen alsof politici, die soms lijken te willen kiezen welke feiten bij hun politiek horen, ook mogen kiezen welke feiten bij goed onderwijs passen. Dat is niet aan hen.'

Probeer je zelf op een neutrale wijze les te geven?

'Soms kan goed onderwijs betekenen dat je als docent moet zeggen dat een bepaald *feit* niet klopt en dus geen feit is; ook al wordt dat wel door een politicus beweerd. Maar neutraliteit is een middel, een middel om openheid te creëren, zodat er kan worden geleerd. Niet het doel op zich. Ik hoef niet omwille van neutraliteit de waarheid geweld aan te doen.'

Hoe kijken collega's tegen de discussie aan?

'Dat is de mooie koorddansact die wij opvoeren. Ik hoop te kunnen blijven constateren dat de meeste leerlingen, ouders, collega's en ook politici daar best waardering voor hebben.'

NAAM:
BRAM KOEDAM
DOCENT:
MAATSCHAPPIJLEER/
MAATSCHAPPIJKUNDE
VMBO-TL

FOK BIERLAAGH

Als tweede ga ik in gesprek met oud-collega Fok Bierlaagh. Hij werkte naast zijn baan in het onderwijs op het Goois Lyceum jarenlang als wethouder en raadslid voor de PvdA.

Hoe ging u in de klas om met uw politieke voorkeur/ambitie?

'Ik ben daar altijd gemakkelijk en open mee omgegaan. Als je het probeert te verbergen zijn leerlingen er als de kippen bij om het te vragen. Dat geldt ook voor allerlei maatschappelijke en politieke kwesties. Ik ben nooit iets uit de weg gegaan. Bij een gesprek of discussie heb ik altijd duidelijk gemaakt dat het gaat om de argumenten die een standpunt dragen. Leerlingen beseffen dat er geen neutrale robot voor de klas staat. Verder dient er altijd een veilige sfeer in de klas te bestaan. Soms moet je daarom haantjesgedrag weleens benoemen.'

Vertelde u over uw werk als raadslid en wethouder van de PvdA?

'Ja, als het zo te pas kwam. Ik heb altijd dankbaar uit mijn bestuurlijke praktijk als wethouder geput. Bijvoorbeeld om duidelijk te maken hoeveel macht/invloed ambtenaren hebben en hoe groot de informatievoorsprong is die je als wethouder hebt en hoe je daarmee kunt sturen, en hoe coalities in de praktijk werken, het belang van goede persoonlijke relaties enzovoorts.'

Hoe definieerde u bepaalde stromingen/partijen?

'Ik gebruikte daar doorgaans de links-rechtsdimensie voor, maar met heel veel nuances. Ik heb leerlingen altijd duidelijk gemaakt dat er nooit een partij is die op alle punten aan jouw voorkeuren voldoet. Ik heb uiteraard ook gebruikgemaakt van de bekende oefening met de kwadranten - voor leerlingen een eyeopener. Daarnaast heb ik leerlingen altijd duidelijk gemaakt waarom partijen graag tegen het midden aan schurken, maar dat dit ook kwetsbaarheid op de vleugels oplevert. Ik zou FvD en de VVD daar nu dankbaar voor gebruiken.'

Wat vindt u van het Meldpunt indoctrinatie op school?

Het gaat hier bij FvD bijna om institutioneel wantrouwen. Wantrouw de vreemdeling, wantrouw de klimaatdeskundige, wantrouw het onderwijs. Dat is een vervelende cocktail, gestuurd door angst en opportunisme. Het meldpunt is nu een hype, maar ik raad mijn collega's aan om gewoon door te gaan met waarmee ze bezig zijn. Over een paar weken hoor je er niets meer van.'

Na onderzoek in 2017 van Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) blijkt dat veel docenten politiek gevoelige onderwerpen juist mijden. Herken u dat als docent maatschappijleer ook? Vindt u dat wenselijk of juist niet?

'Nee, dat herken ik niet, maar ik gaf les op een school in Bussum en niet in Amsterdam Nieuw-West. Maar dan nog: met open vizier de klas in en laat maar komen. We waaien toch niet zo snel om? Het spreekt voor zich dat we leerlingen bijbrengen hoe ze gefundeerd hun mening kunnen onderbouwen.'

Wat wilt u zelf nog kwijt over de rol van de docent maatschappijleer in relatie tot meningsvorming?

'Hans Wiegel zij eens "Linkse docenten maatschappijleer zijn mijn beste propagandisten". En hoewel dat natuurlijk een typisch Wiegeliaanse oneliner is, zit daar ook een kern van waarheid in. Ik heb leerlingen wel eens uitgelegd dat ik hen helemaal niet kan indoctrineren, omdat er van alle kanten informatie op hen afkomt; heel divers van aard. "En", zei ik tegen ze, "zou ik in staat zijn met twee uurtjes maatschappijleer de invloed van zestien jaar opvoeding terzijde te schuiven?". Dat snapten ze verdomd goed.'

PIETER KONING

Tot slot interviewde ik Pieter Koning. Hij loopt stage op het Minkema College en is lid van Forum voor Democratie.

Hoe gaat u in de klas om met uw politieke voorkeur/ambitie?

'Ik loop er niet heel erg mee te koop, maar als ernaar wordt gevraagd wil ik in het kader van transparantie best eerlijk antwoord geven. Ik denk dat dat, los van mijn politieke voorkeur, de beste manier is. Over de partij van mijn voorkeur bestaan nogal wat misverstanden, daarom zou ik het niet zo snel tussen neus en lippen door zeggen als ik geen tijd heb om erover in gesprek te gaan. Het risico bestaat dat er een karikatuur van wordt gemaakt, terwijl ik al een lange weg langs het politieke spectrum heb afgelegd en de afwegingen van meerdere kanten ken. Soms levert de vraag van leerlingen hierover echt goede politieke gesprekken op, bijvoorbeeld over het referendum en de Europese Unie en de wens van leerlingen om met mij in debat te gaan. Vanuit de docentenrol is dat pure winst denk ik, maar je moet oppassen dat je niet teveel met welke partij dan ook vereenzelvigd wordt. Uiteindelijk zit je er in een docentrol voor alle leerlingen en wil je een open discussie waar zoveel mogelijk perspectieven aan bod komen.'

Vertelt u over uw lidmaatschap van uw partij?

'Hiervoor geldt eigenlijk hetzelfde als bij de vorige vraag. Ik ben al aardig politiek actief geweest, maar ik ben mij op dit moment als lid nog volop aan het ontwikkelen in mijn docentrol. De actieve politiek staat voor mij nu bewust op een lager pitje. Daarom ben ik terughoudend om mijzelf te profileren als actief partijlid, maar als leerlingen erom vragen moet je wel transparant zijn, vind ik. Als ik denk dat een ervaring die ik in de partijpolitiek heb opgedaan relevant is, kan ik hem natuurlijk wel gebruiken. Uitspraken die je mensen hebt horen doen kun je eventueel anoniem gebruiken, bijvoorbeeld: "Ik heb een raadslid eens horen zeggen dat politiek overal over gaat, zijn jullie het daarmee eens?". Uiteraard zijn de posters ook handig om in de klas op te hangen, maar daar hangen politieke posters van alle partijen, zoals het hoort.'

Hoe definieert u bepaalde stromingen/partijen?

'De sectie op mijn school hanteert het assenstelsel materieel/immaterieel links-rechts als kapstok voor alle domeinen. Elke paragraaf is een dilemma waarbij bij opvattingen scheidingen worden aangebracht tussen links en rechts en binnen de marge en buiten de marge (dus extreemlinks en extreemrechts). Het gaat erom dat de leerlingen aan de hand van het dilemma nadenken over hun eigen standpunt. Vervolgens wordt er een link gelegd naar welke partijen dicht bij die positie staan. Er worden geen parlementaire partijen bij voorbaat in de foute hoek gedrukt. Ik merk ook binnen de sectie van vijf personen dat dit niet gebeurt, wat wel zo prettig is. Wat ik zelf soms nog in de les toevoeg is het principe van conflicterende frames en specifieke inzichten vanuit de grote politieke stromingen, zoals het socialisme, liberalisme en conservatisme.'

Wat vindt u van het Meldpunt indoctrinatie op school?

'Ik denk niet dat het een instituut zou moeten worden, maar het is de FvD in elk geval gelukt een discussie aan te zwengelen over de overwegende linksheid van docenten. Ik denk zelf dat de meeste docenten wel een professionele balans in hun les proberen te behouden, maar als je hele sociale omgeving dezelfde opvattingen heeft, kan dat soms lastig zijn. Dat geldt voor docenten evengoed als voor leerlingen. Is het zo dat iedereen Trump en de Brexit verschrikkelijk vindt? Waarom lijken sommigen niet te kunnen accepteren of zelfs te begrijpen dat kiezers in een democratisch proces tot een ander oordeel zijn gekomen? Het gaat er niet om dat je als docent op GroenLinks stemt, maar als leerlingen zich geremd voelen om hun voorkeur voor FvD of PVV kenbaar te maken door de afkeer die een docent hiervoor laat blijken, krijg je behoefte aan een uitlaatklep. Ik denk dat je dat als je als docent kunt vermijden door middel van een open houding en een goede band met je leerlingen. Als een leerling je dan alsnog wil *framen* heb je in elk geval het gelijk aan je zijde.'

Na onderzoek in 2017 van Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) blijkt dat veel docenten politiek gevoelige onderwerpen juist mijden. Herkent u dat als docent maatschappijleer ook? Is dat naar uw idee wenselijk of juist niet?

'Ik loop nog maar kort mee in het vak, dus ik kan het niet echt vergelijken. Ik vind het moeilijker als ik zelf ergens emotioneel bij betrokken ben, dan wanneer mijn leerlingen dat zijn. Uiteindelijk moet een discussie over een gevoelig onderwerp in het belang van de leerlingen zijn. Zorgt een maatschappelijke gebeurtenis, zoals een aanslag, voor spanningen in de klas, dan vind ik als docent maatschappijleer dat je daar niet omheen kunt. Maar ga je bewust latente spanningen opzoeken, dan moet je daarmee wel heel duidelijk een leerdoel voor ogen

hebben. Een emotionele discussie kan raken aan de veiligheidsbeleving van leerlingen.'

Burgerschap staat hoog op de politieke agenda. Moeten we daarvoor niet juist het gesprek met leerlingen aangaan, ze bijbrengen hoe ze gefundeerd hun mening vormen (kritische denkvaardigheden ontwikkelen)? Hoe denkt u daarover?

'Dat zou inderdaad een goed leerdoel kunnen zijn bij een gevoelig onderwerp: wat staat er nou precies op het spel? Waarom raakt het je emotioneel? Is het wellicht gebaseerd op verkeerde aannamen? Snap je misschien ook het perspectief van de ander? Kun je je gevoelens kanaliseren? Ik denk dat burgerschap voor een groot deel met "normale" discussies in de klas kan worden onderwezen, waarbij leerlingen verschillende perspectieven leren kennen, maar het "ombuigen" van een emotionele tegenstelling laat wellicht eerdere een onvergetelijke indruk na. Erkenning en herkenning leidt denk ik tot grotere betrokkenheid bij de maatschappij. Zo werkt het in de politiek en ook met burgerschap.'

Wat wilt u zelf nog kwijt over de rol van de docent maatschappijleer in relatie tot meningsvorming?

Ik denk dat de belangrijkste meningsvorming van de maatschappijleerdocent de meningsvorming is die in een klassikale discussie tot stand komt. Als docent moet je telkens open de discussie ingaan, maar je moet van tevoren natuurlijk wel nadenken over munitie en dilemma's waarmee je het beide kanten in een debat moeilijk kunt maken, en wat de marges zijn wanneer je leerlingen met hun extreme opvattingen gaat confronteren. Mijn docentrol is in dat opzicht echt heel anders dan mijn rol als stemmer/partijlid.

MET OPEN VIZIER

De gesprekken bieden stof tot nadenken. Neem jezelf onder de loep en denk goed na over je referentiekader en over de manier waarop je dat als docent profileert, in zijn algemeenheid, maar zeker als docent maatschappijleer.

Wees je bewust van de voorbeeldrol die je inneemt voor jonge mensen en buit die uit door meerdere perspectieven te tonen en ruimte voor andersdenkenden te laten.

Daarbij speelt naar mijn inzicht gedoseerde transparantie over eigen politiek handelen een rol. Openheid nodigt uit tot discussie: als je iets over je achtergrond vertelt, lok je scholieren juist uit hun tent. Leerlingen opleiden tot positief kritische burgers die de discussie op basis van argumenten aangaan, hoort bij de kerntaken van ons vak.

Laten we jongeren uitdagen om de verbale degens te kruisen, want dat maakt ons vak juist zo leuk en interessant! ♦

INDOCTRINEERT U OOK?

Geef je als docent blijk van je politieke voorkeur?

'Als leerlingen naar mijn politieke voorkeur vragen, geef ik ze die meestal. Soms laat ik ze ernaar gissen, maar meestal vertel ik hen dat ik al meer dan 25 jaar (slapend) lid van GroenLinks ben.'

Deel je als docent je mening over politieke vraagstukken of let je erg op je woorden?

'Ik moet wel een beetje op mijn woorden letten. Dat ik Thierry Baudet een politiek onbenul vind die maar wat wauwelt met z'n gymnasiale vocabulaire, zeg ik niet in die - of nog ondiplomatiekere - bewoordingen. Maar dat ik het niet eens ben met zijn oplossingen voor politieke/maatschappelijke problemen, laat ik de leerlingen wel weten; doorgaans alleen als ze daar (specifiek) naar vragen en er ruimte is om met hen in gesprek te gaan. Die ruimte is er bijvoorbeeld heel sterk bij mijn debatteam en daar hebben we dan ook gepassioneerde en leuke discussies over Thierry!'

Hoe kijken collega's aan tegen het 'meldpunt indoctrinatie'?

'Ik weet niet exact hoe collega's daarover denken. We hebben het er onderling wel over. Ik neem aan - maar weet het niet zeker - dat zij ook hierover met leerlingen in gesprek gaan en dat ze ruimte bieden aan de visie van de leerling(en) hierop.'

NAAM:

DAAN VERHOEVEN

DOCENT:

MAATSCHAPPIJLEER EN GLOBAL PERSPECTIVES VWO-5 TWEETALIG

SCHOOL:

DALTON DEN HAAG

VOX populi

'MOGEN DOCENTEN HUN POLITIEKE VOORKEUR UITSPREKEN, OF BEÏNVOEDEN ZE JE DAN?'

STUDENTEN VAN MBO-4-2 SINT LUCAS TE EINDHOVEN
EN MBO-1-1 W.J. BLADERGROEN TE PURMEREND

BAS BANNING

KASPER (19)

DOCENTEN BEÏNVOEDEN NIET

'Ik vind dat het mag. Je mag er antwoord op geven als je zin hebt. Je mag het aan een docent vragen, maar hij hoeft er geen antwoord op te geven. Ik vind niet dat docenten je beïnvloeden, maar ik vind wel dat ze je proberen aan te sporen om te stemmen. Als je het niet fijn vindt als een docent iets doet, dan moet het eigenlijk alleen op school worden besproken, met een directeur of decaan.'

CATHE (21)

DAT KAN ECHT NIET

'Ik heb het wel meegemaakt dat een docent wel duidelijk een voorkeur had voor links of rechts. Het waren kleine dingen, maar dat kan echt niet. Ik vind dat de school een informatiebron is die onafhankelijk is. Ik vind niet dat ze daar zo hun mening over mogen geven. Dat is de taak van de ouders. Je gaat er als ouders vanuit dat de school onafhankelijk is, en dat ze daar geen dingen vertellen waar je als ouders niets van meekrijgt.'

MO (18)

NIET VEEL VAN GEMERKT

'Ik vind dat ze hun mening voor zich moeten houden. Dat doen ze wel. Ik heb er niet zo veel van gemerkt eigenlijk.'

YUNA (17)

BETER VOOR JEZELF HOUDEN

'Echt niet. Ik let er niet zo op eerlijk gezegd. Ik mag mijn docenten niet zo. Als ze dat zouden doen dan had ik gezegd: "Dat is uw mening". Ik vind het wel verstandig dat er een meldpunt is, omdat je niet zomaar mag zeggen wat je hebt gestemd. Het is jouw mening, die kun je beter voor jezelf houden.'

TENTOONSTELLING OVER SMELTKROES VAN CULTUREN EN GELOVEN

REIZEN DOOR DE WERELD IN EEN WIJK

In Centre Céramique in Maastricht is van 17 maart tot 8 juni 2019 de expositie *I Believe | De wereld in een wijk* te zien. Hierin staan de verhalen en overtuigingen van de bewoners uit de Luikse wijk Bressoux centraal. Deze kleine negentiende-eeuwse wijk is sinds de jaren zestig een smeltkroes van culturen en geloven.

HENNELIEN STORVOGEL

De tentoonstelling met zeventien fotoseries, met beelden van HJ Hunter, Nico Bastens en Paul Salemink, en twaalf korte films schetst een intiem en indringend beeld van het leven in een multiculturele wijk vanuit het perspectief van de bewoners (met en zonder migratieachtergrond) en hun verschillende gemeenschappen.

De expositie is op eigen gelegenheid te bezoeken, maar ook interessant voor een bezoek met leerlingen. Er is een educatief programma ontwikkeld door Frank Schenk en de auteur dezes om aan te sluiten bij de vakken burgerschap, maatschappijleer, geschiedenis en godsdienst. Later dit jaar gaat er een multimediale documentaire online waarbij met leerlingen een multiculturele wijk van binnenuit kan worden ontdekt zonder het klaslokaal te verlaten.

WAAROM I BELIEVE?

De laatste jaren is er in de samenleving veel aandacht voor de komst van vluchtelingen en migranten. De diversiteit van onze samenleving neemt toe. Tegelijkertijd lijken standpunten in het maatschappelijke debat te verharderen. Extreemrechtse groeperingen winnen aan macht, het anti-migratiesentiment brengt politieke partijen electoraal succes en dreigt polarisatie in de hand te werken.

Mensen baseren hun mening (en hun stemgedrag) op berichten uit hun omgeving en de media. Nieuwsberichten over migratieproblematiek presenteren een versie van de wereld die de bestaande overtuigingen eerder bevestigen, in plaats van deze ter discussie stellen, met als belangrijkste gevolg dat het gewoon wordt om angst voor de vreemdeling te hebben. De *ander* wordt ervaren als een bedreiging voor onze welvaart, onze manier van leven en onze veiligheid en banen.

Het probleem waar dit project op inspeelt, is dat we de *ander* eigenlijk helemaal niet kennen. We weten niet hoe het is om zelf in een wijk te leven waar meer dan 90 procent een migratieachtergrond heeft - en we weten ook niet hoe de migrant zelf over de thema's van deze tijd denkt. In de tentoonstelling en het bijbehorende educatieve project worden leerlingen uitgenodigd om deze migrantenwijk van binnenuit te leren kennen en met deze kennis vanuit begrip en nieuwsgierigheid in plaats van angst en onwetendheid een dialoog met elkaar te voeren.

Moslimmeisjes met tablet op voormalig stationsplein (beeld: HJ Hunter)

DE WIJK BRESSOUX

Op nog geen twintig kilometer van Maastricht ligt een bijzondere migrantenwijk: Bressoux. Een voorstad van het post-industriële Luik. Bressoux is de wereld in het klein. Er wonen ongeveer 16.000 mensen met zestig verschillende nationaliteiten naast elkaar. Rooms-katholieke diensten worden er niet meer gehouden. Op een slager na zijn alle Belgische winkels uit het straatbeeld verdwenen. Rue du Moulin zou zo een winkelstraat uit een willekeurige Arabische stad kunnen zijn, maar is in België te vinden. Er zijn twee moskeeën, waar vooral de Marokkaanse, Tunesische en Turkse moslims naar toe gaan. In twee voormalige rooms-katholieke kerken zijn nu diensten voor de Syrisch-Orthodoxe-, de Maronitische- en de Armeens-christelijke gelovigen. Oude bedrijfsgebouwen stromen in de

Gelovigen in Eglise de Dieu 'le Reveil'
(beeld: Paul Salemink)

thema's van onze tijd: 'We willen verhalen met diepgang vertellen. Verhalen die ergens over gaan en relevant zijn voor een breed publiek'.

Initiatiefnemer HJ Hunter is documentairefotograaf en op zoek geweest naar hoe hij met het gebruik van zijn talent een verhaal kon vertellen dat mensen tot nadenken aanzet. Hij heeft de wijk Bressoux de afgelopen drie jaar ruim 200 keer bezocht, waarbij hij op zoek gaat naar antwoorden op de vragen hoe het is om daar te leven en hoe de bewoners zelf over thema's als migratie, integratie en samenleven in diversiteit denken. Gezien de actualiteit van deze thema's hoopt hij met de expositie, en de later te verschijnen multimediale documentaire, anderen een nieuw perspectief aan te reiken. Hij hoopt dat mensen die met het project in contact komen hun eigen overtuigingen kunnen toetsen en wellicht kunnen bijstellen.

Dit heeft hij zelf ook ondervonden door vanuit onbewuste stereotypen en vooroordelen gesprekken met bewoners aan te gaan. Zo vertelt hij dat, wanneer hij na afloop van een gebed in de moskee met een Tunesische vrouw in gesprek raakt, hij zichzelf betrapt op het onbewust hebben van het vooroordeel dat een vrouw met hoofddoek niet hoogopgeleid zou zijn; het stereotype beeld van een onderdrukte vrouw die het huis niet of nauwelijks verlaat en zich slechts op de opvoeding en het huishouden richt. De vrouw blijkt echter gepromoveerd te zijn in biochemie.

MEER WETEN?

Naast de expositie in Centre Céramique van 17 maart tot en met 9 juni 2019 worden er vele activiteiten georganiseerd. Van lezingen en debatten tot rondleidingen door Bressoux. Eind 2019 resulteert het project in een interactieve, multimediale documentaire (in drie talen: Nederlands, Engels en Frans), vanaf dan te zien op een speciale projectwebsite. Zie voor data en verdere informatie Visto Studio: www.vistostudio.com.

I TOO BELIEVE

In de oktoberbrief van de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) werd gevraagd naar een docent maatschappijleer voor het maken van een educatief concept bij het project.

Mijn interesse is gewekt en twee weken later ontmoet ik initiatiefnemer HJ Hunter, die mij en mijn partner meeneemt op reis door de wijk Bressoux. Al lopend krijgen wij niet alleen een beeld bij het leven in Bressoux, maar ontmoeten wij ook een aantal van de bewoners. Wij bezoeken onder andere een dienst van de Kimbanguïstische kerkgemeenschap die zich ook in Bressoux bevindt. De dienst is al bezig, maar wij mogen nog aansluiten. Schoenen uit bij de deur, mannen zitten bij elkaar en de vrouwen ook. Ik voel mij wat onwennig en ondanks mijn kennis van wereldreligies is deze mij wereldvreemd, ook zijn de formaliteiten mij niet bekend. De dienst wordt gestopt en onze namen worden gevraagd en aan de prediker doorgegeven. Niet veel later worden wij met naam welkom geheten. Tijdens de dienst moet er door de vrouwen met een zakdoek worden gezwaaid. Driftig zoekende om mij te integreren, wordt deze mij door mijn Congolese buurvrouw aangereikt. Bij het afsluiten van de dienst moet er mee worden gedanst en krijg ik een vriendelijke tik op de billen en een duim omhoog. Mijn Frans is niet toereikend genoeg om de dienst is zijn volledigheid te volgen of een gesprek aan te gaan. Ik ben niet bekend met de rituelen en gebruiken en toch voel ik mij welkom. Dit is mijn ervaring met wat HJ Hunter met dit project aan de bezoeker wenst aan te reiken. Ik bezit vooroordelen, vanuit onwetendheid, maatschappelijke beïnvloeding, opvoeding of eerdere ervaring. Ik ben op dat moment onmachtig in taal, gedrag en gebruik en toch kan die ander mij met warmte verwelkomen. Er worden lekkernijen gebakken en blikjes drinken in een tasje gestopt voor de weg naar huis, want onverwachte visite dient als gebruik te worden bedankt. Dat is nog eens een levensles aangereikt in een tasje. ♦

Koerden bereiden zich voor op een demonstratie tegen de politiek van de Turkse president Erdogan (beeld: Nico Bastens)

weekenden vol met Afrikanen uit meerdere evangelische gemeenschappen. In Bressoux bevindt zich het grootste Yezidische centrum van België, niet ver van de plek waar de Koerden elkaar ontmoeten. Italianen vermaken zich in café Palermo met een spelletje kaart en voetbal, de Belgen treffen elkaar in café Fontanella en de Roma zitten 's zomers buiten voor hun huizen, waarvan de deuren altijd open staan.

HET PROJECT

Het project is een productie van Visto Studio, opgericht door initiatiefnemer HJ Hunter. Visto Studio is een non-commerciële netwerkorganisatie van fotografen, filmmakers, muzikanten, designers en vertalers. Wat hen verbindt is een interesse in de

SCHOLIEREN HEBBEN INTERESSE IN MAAT- SCHAPPELIJKE PROBLEMEN

Elke docent die zijn leerlingen iets over politiek wil vertellen moet weten hoe die leerlingen tegen politiek aankijken. En hij moet weten of leerlingen wel eens iets over politiek lezen of erover spreken. Want als je niet weet hoe leerlingen 'de politiek' ervaren, ben je dan nog wel didactisch verantwoord bezig?

Stel dat je een lessenserie over politiek begint met de vraag welke leerlingen zouden gaan stemmen als zij dat nu mochten doen bij verkiezingen voor de Tweede Kamer. Mogelijk ben je dan ernstig teleurgesteld wanneer je merkt dat tweederde van hen niet zeker weet of ze wel zouden gaan stemmen. En misschien besluit je op basis van dat gegeven het onderwerp politiek maar snel af te handelen om daarna te kunnen starten met het in jouw klassen steeds weer populaire thema seksualiteit.

Was er meer mogelijk geweest? Als je had geweten waarom die leerlingen niet zouden gaan stemmen, dan misschien wel. Want uit een onderzoek onder leerlingen van havo en vwo bleek dat 67 procent als reden voor het niet gaan stemmen noemde: 'te weinig verstand hebben van politiek'. In zo'n geval blijkt dat het belangrijk is om op de hoogte te zijn van 'de beginsituatie' van de leerlingen. Een docent die weet wat de belevingswereld van de leerlingen is, kan daar gebruik van maken.

Rol maatschappijleer

Onlangs publiceerde de vakgroep politicologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen een onderzoeksverslag van Karin Wittebrood over de sociale en politieke houdingen van leerlingen in de bovenbouw van het havo en vwo. Het gaat hierbij om een deel van een veel breder onder-

zoek, dat voor maatschappijleerdocenten overigens enorm interessant is. Want het onderzoek draait om de vraag in welke mate het vak maatschappijleer politieke houdingen beïnvloedt. Op dit moment is slechts het eerste deel van het onderzoek gepubliceerd; hoe staat het met de politieke betrokkenheid van de leerlingen. Daarbij gaat het om de interesse in politieke en sociale vraagstukken, het opkomen voor eigen en andermans rechten en het kunnen komen tot gemotiveerde standpunten en keuzen. De nu beschikbare gegevens kunnen van groot belang zijn voor het inschatten van de 'beginsituatie' van de leerlingen.

Weinig interesse?

In het onderzoek is de politieke belangstelling op verschillende manieren gemeten. Aan de leerlingen werd bijvoorbeeld gevraagd:

- hoe vaak kijk jij naar het journaal?
- hoe vaak lees je iets over politiek in de krant?
- hoe vaak kijk jij naar tv-programma's die politieke onderwerpen behandelen?
- hoe vaak praat jij over politiek?

In tabel 1 zijn de antwoorden op deze vragen weergegeven.

Jeroen de
Brouwer

Tabel 1: Politieke belangstelling (in procenten)

	kijken naar het journaal	kijken naar andere tv-programma's over politiek	lezen over politiek	praten over politiek
vaak	76	10	29	2
regelmatig	16	27	23	8
af en toe	5	29	18	57
nooit	3	35	31	33

Ook is aan de leerlingen de vraag voorgelegd in hoeverre zij zelf vonden in politiek geïnteresseerd te zijn. Dan blijkt dat eenderde van de leerlingen zichzelf tamelijk tot zeer geïnteresseerd vindt; iets meer dan de helft geeft aan weinig interesse te hebben en de overige leerlingen zijn helemaal niet geïnteresseerd in politiek. Daarbij blijkt dat havo-leerlingen minder interesse hebben in politiek dan vwo-leerlingen. Zo zegt veertig procent van de havo-leerlingen nooit over politiek te praten, terwijl dat bij de vwo-leerlingen slechts 23 procent bedraagt. Overigens tonen meisjes ook minder interesse dan jongens.

Of veel interesse?

Uit eerdere onderzoeken is gebleken dat jongeren vaak aangeven dat zij weinig belangstelling hebben voor politiek, terwijl zij zich wel voor

bepaalde sociale en maatschappelijke problemen interesseren. Dat komt doordat leerlingen onder politiek vaak de 'partijpolitiek' verstaan en sociale en politieke problemen niet als 'politiek' herkennen. Dat blijkt ook uit de antwoorden van leerlingen op de vraag of ze vaak of regelmatig nadenken over een bepaald probleem. Meer dan tweederde van de leerlingen blijkt bijvoorbeeld na te denken over de toestand van de natuur en de milieuvuiling. En ruim de helft van de leerlingen staat stil bij problemen op het gebied van oorlog en vrede, criminaliteit, discriminatie en de Derde Wereld. Een kwart van de leerlingen noemt de positie van de vrouw, de energievoorziening en de werkloosheid als problemen waar ze vaak of regelmatig over denken. Bij deze antwoorden blijkt dat interesse in sociale en politieke problemen dus wel degelijk aanwezig is.

Politieke participatie

Vanwege de leeftijd van de leerlingen heeft het weinig zin om te vragen naar feitelijke ervaringen op het gebied van politieke activiteiten. Daarom is de leerlingen gevraagd in hoeverre zij zich kunnen voorstellen dat zij zelf aan een politieke activiteit deelnemen. Het blijkt dat leerlingen dan vooral voor de legale protestactiviteiten zullen kiezen. Zo kan tachtig procent van de leerlingen zich voorstellen mee te werken aan een handtekeningactie, terwijl slechts acht procent denkt dat niet te zullen doen.

De institutionele politieke activiteiten zijn weinig populair; ongeveer dertig procent van de leerlingen kan zich voorstellen aan partijpolitieke activiteiten deel te nemen. Ook voor illegale protestactiviteiten tonen de leerlingen weinig enthousiasme.

Politieke voorkeuren

Het bleek voor de leerlingen vrij moeilijk te zijn om aan te geven waar ze staan op de links-rechtsschaal (zij gaven aan niet te weten wat 'links' en 'rechts' precies betekent). En in het begin van dit artikel vermeldde ik al dat veel leerlingen niet weten of ze zouden gaan stemmen bij verkiezingen, omdat ze vinden dat ze te weinig verstand hebben van politiek. Degenen die wel zouden gaan stemmen doen dat vooral op het CDA (29%) en D66 (26%). De VVD (14%), PvdA (12%) en Groen links (9%) scoren veel minder.

Veranderingen

Uit het vervolg van het onderzoek moet blijken of de sociale en politieke houdingen van leerlingen veranderen en welke rol het vak maatschappijleer daarbij speelt. Op die gegevens moet nog even gewacht worden. Die zijn van minder belang voor het bepalen van de beginsituatie van de leerlingen, maar interessant genoeg voor een vervolgartikel. ■

Tabel 2: Politieke activiteiten (in procenten van het aantal leerlingen)

	kan ik mij zeker voorstellen				kan ik mij niet voorstellen
naar een politieke bijeenkomst of verkiezingsbijeenkomst gaan	16	14	21	17	32
politieke affiches ophangen of aanplakken	12	18	23	19	28
met politici spreken of op een andere manier politieke zaken bij hen naar voren brengen	15	15	21	17	31
naar een lezing of discussiebijeenkomst over een politiek onderwerp gaan	12	14	19	21	34
een handtekeningactie organiseren	22	24	22	15	17
een handtekening zetten bij een handtekeningactie	57	23	12	4	4
deelnemen aan een demonstratie	22	22	23	15	17
deelnemen aan een boycotactie	15	17	26	17	25
politieke leuzen spuiten op muren, gebouwen, wc's, enz.	5	6	11	17	61
bezetten van gebouwen	8	9	16	18	50
het verkeer ophouden of blokkeren	8	9	18	23	42
beschadigen van eigendom van anderen of openbare gebouwen	3	2	6	12	76

HET MYSTERIE VAN DE ARMOEDE VAN BART

‘Mensen in de armoede zijn lui, drinken alleen maar bier en hebben geen zin om te werken.’ Toen Jinke Akkerman en Eva Roos het thema armoede bij hun vwo-4-leerlingen introduceerden waren dit de meest genoemde oorzaken van armoede. De leerlingen uit deze klassen komen over het algemeen weinig in aanraking met armoede en schetsen een meritocratisch beeld: het ligt aan je eigen verdiensten als je succesvol bent; zo niet, dan heb je dat ook aan jezelf te danken.

JINKE AKKERMAN & EVA ROOS

In het klaslokaal ervaren wij dat leerlingen vaak extreem zijn in hun uitspraken en een weinig genuanceerd oordeel over maatschappelijke kwesties vellen. Uiteraard is dit leeftijdseigen en zal dit waarschijnlijk met de jaren afvlakken, maar met de komst van nieuwe media worden de jongeren van deze generatie meer gevoed in het zwart-witdenken. Ook buiten het klaslokaal zijn er zorgen over het maatschappelijk debat en de polarisatie daarvan. Het

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) meldt in *Burgerperspectieven 2019* dat de burger zich zorgen maakt over het steeds harder wordende debat en het gevoel heeft gedwongen te worden om een kant te kiezen.¹ Het innemen van de middenpositie lijkt bijna onmogelijk. Wij willen met zowel maatschappijleer als maatschappijwetenschappen oefenen met het genuanceerd denken en leerlingen kennis laten maken met de complexiteit die met maatschappelijke vraagstukken gepaard gaat.

DENKVAARDIGHEDEN

Het nevenstaande bood ons genoeg inspiratie voor het ontwerpen van een lessenreeks rondom armoede en daaraan gekoppeld onderzoek. In de lessenreeks staan hogere denkvaardigheden centraal, die verder gaan dan feitenkennis. Deze hogere denkvaardigheden zijn niet van nature aanwezig, ze moeten worden aangeleerd en regelmatig worden geoefend. In ons onderzoek noemen wij dit de ontwikkeling van *knowing social science* (feitenkennis) naar *doing social science*

(hogere denkvaardigheden), volgens voorbeeld van onze collega's van geschiedenis waar veel onderzoek is gedaan naar het ontwerpen van actieve werkvormen om hogere denkvaardigheden te stimuleren.

Om de monocausale benadering van armoede te tackelen hebben wij ons gericht op het oefenen in multicausaal redeneren. Wij verwachten dat door multicausaal redeneren leerlingen genuanceerder zullen nadenken en verschillende invalshoeken in hun redeneratie meenemen. In ons ontwerp staat daarnaast ook samenwerking centraal, omdat leerlingen hierdoor kunnen worden gestimuleerd om antwoordmogelijkheden te vergelijken en deze kritisch tegen het licht te houden.

WERKVORM

Vanuit het onderzoeksveld van geschiedenis zijn er eisen opgesteld waaraan een actieve werkvorm moet voldoen. Wij hebben hiervan een vertaling gemaakt naar negen eisen (ontwerpprincipes) voor een actieve werkvorm binnen maatschappijleer. Dit moet leerlingen helpen om de stap te maken van *knowing* naar *doing social science*. De actieve werkvorm in onze lessenreeks is een mysterie en is volgens deze negen principes ontworpen.

Het mysterie draait om de fictieve persoon Bart. De vraag moet worden beantwoord waardoor Bart in de armoede is geraakt. Ter introductie wordt een filmpje getoond, dat een vrij stereotype beeld schetst. Vervolgens leren de leerlingen in kleine groepen Bart beter kennen door achtergrondinformatie op werkbladen. In dit stadium zijn het homogene groepjes: ieder lid binnen de groep krijgt identieke informatie vanuit dezelfde invalshoek. Op de werkbladen staat een wetenschappelijke benadering over een oorzaak van armoede en het levensverhaal van Bart dat hierop aansluit. Elk groepje krijgt een andere invalshoek: er zijn er zes verschillende benaderingen en levenslijnen. De leerlingen krijgen de opdracht om een antwoord te formuleren op de vraag waarom Bart in de armoede is geraakt en deze aan de andere groepen te presenteren.

In de volgende les worden de groepjes gehusseld naar heterogene groepen, waar

de verschillende perspectieven bij elkaar komen. De leerlingen moeten hun oorzaak van de armoede van Bart aan elkaar voorleggen en gezamenlijk tot een conclusie komen: waardoor is Bart in de armoede geraakt? Doordat in dit stadium informatie vanuit verschillende invalshoeken bij elkaar komt, wordt het multicausaal redeneren door middel van samenwerking gestimuleerd. Na beantwoording van deze vraag volgt de nabespreking, dit is een cruciaal onderdeel volgens de ontwerpprincipes.

ONDERZOEK EN AANBEVELINGEN

De hoofdvraag van ons onderzoek was: 'Wat gebeurt er met het multicausaal redeneren van de leerling gedurende deelname aan de werkvorm mysterie, waarin samenwerkend leren centraal staat?' De methoden van onderzoek waren een combinatie van vragenlijsten, open vragen en observaties.

Samengevat zijn we tot de conclusie gekomen dat de werkvorm mysterie het multicausaal redeneren stimuleert: van 14 procent multicausale redeneringen tijdens het eerste meetmoment, naar 59 procent multicausale redeneringen tijdens het tweede meetmoment. Bovendien zijn ook de monocausale redeneringen tijdens het tweede meetmoment een stuk genuanceerder geformuleerd. Er valt vervolgens op basis van ons onderzoek niet eenduidig vast te stellen in hoeverre samenwerkend leren daaraan bijdraagt.

Tijdens de uitvoering van de werkvorm

zijn we tegen een aantal zaken aangelopen. Op basis hiervan hebben we aanbevelingen gedaan om leerlingen te kunnen begeleiden van *knowing* naar *doing social science*. We benadrukken om structureel met hogere denkvaardigheden te blijven oefenen en actieve werkvormen (volgens de ontwerpprincipes) te ontwikkelen. Daarnaast is het belangrijk om aandacht te besteden aan het kritisch denkvermogen van de leerling. Waar wij voornamelijk aandacht voor het multicausaal redeneren hadden, is het aan te bevelen om als docent de leerlingen de instructie te geven om de oorzaken kritisch tegen elkaar af te wegen in plaats van simpelweg op te tellen. Ook voor goede samenwerking lijken de leerlingen in het begin meer sturing nodig te hebben: maak als docent duidelijk wat bij de samenwerking van de leerlingen wordt verwacht. Leraren geven nu eenmaal graag instructies, toch? ♦

Noot

1. www.scp.nl/Nieuws/Veel_zorgen_over_toenemende_spanningen

Jinke Akkerman is docent maatschappijleer en maatschappijwetenschappen bij het Over-Betuwe College in Bemmel. Eva Roos doceert dezelfde vakken aan het Etty Hillesum Lyceum Het Vlier in Deventer. Dit onderzoek is door hen verricht in het kader van hun afstudeeropdracht voor de Radboud Universiteit in Nijmegen.

De voedselbank als onderdeel van een meritocratische samenleving (foto: Alex van 't Leven)

In dit artikel is de kern van de lessenreeks weergegeven, de gehele lessenreeks (van vier lessen) inclusief materialen is te vinden op www.maatschappijpolitiek.nl. Het onderzoeksartikel vindt u op de website van het NVLM.

LAGE DREMPELS, HOGE DIJKEN

Het lijkt alsof het bespreken van politiek als structuur niet aan populariteit inboet.

Discussies over het Mueller-rapport in de Verenigde Staten, het partijkartel en de opkomst van illiberale democratieën zijn dagelijkse gespreksstof.

Deze interesse in politieke structuren zien we ook terug in de Commissie-Remkes, de Staatscommissie Parlementair Stelsel.

KOEN VOSSEN

Als opdracht hebben commissievoorzitter Johan Remkes en zijn commissieleden de toekomstbestendigheid van het (Nederlandse) Parlementair Stelsel onderzocht. De rode draad in het twee jaar durende onderzoek is het probleem van (inhoudelijke) representatie en de weerbaarheid van het stelsel. Ons stelsel is schijnbaar in de problemen. In de probleemverkenning wordt gesteld dat de publieke agenda van hoogopgeleiden naadloos over de politieke agenda valt, maar dat de lager opgeleiden zichzelf niet in de besproken thema's herkennen. Remkes stelt zelfs vast dat er sprake is van een tweedeling in de samenleving.

WEERBARE DEMOCRATIE

Naast dit eerste argument ziet de commissie in dat parlementaire democratie een inherente onvolkomenheid heeft. Hierbij speelt het docenten maatschappijleer welbekende *Ostrogorski-paradox*. Kiezer zijn het nooit volledig eens met één kamerlid of partij. Dit benadeelt de mate van representativiteit, en door de (noodzakelijke) coalitievorming wordt dit alleen maar versterkt. Volgens Remkes is hierbij het bindende regeerakkoord een van de oorzaken van de inhoudelijke verschillen. Het bovenstaande vraagstuk is een van de veel besproken onderwerpen van Maatschappijleer. Minder bekend is het idee van een 'weerbare' democratie. De commissie buigt zich hierbij over de vraag hoe interne en externe beïnvloeding moeten worden geremd. De aanname van de commissie is dat de 'democratie' een groot goed is om te beschermen. De huidige procedures en wetten zijn, klaarblijkelijk,

niet voldoende, aldus de commissie. Drie onderwerpen die hierbij van belang zijn is de huidige onmogelijkheid om te toetsen aan de Grondwet, de (mogelijke) opkomst van antidemocratische partijen en de invloed van nieuwe technologie. Remkes werkt in het rapport de strategie van *micro-targeting* uit. Een ogenschijnlijk onschuldige strategie, maar met wezenlijke gevolgen. Openheid over dit soort ontwikkelingen en strategieën is wenselijk. Hierin merk je dat het oude idee van democratie de nieuwe technologische samenleving onwennig vindt.

BURGERSCHAP

In het schrijfproces van dit rapport, *Lage drempels, hoge dijken*, heeft de commissie ook docenten maatschappijleer gesproken. De docenten sprake hier met de commissie over het belang van burgerschap. In hoeverre lukt het scholen momenteel om leerlingen iets van burgerschap mee te geven en welke rol speelt de docent maatschappijleer hierin? Zoals bekend met dit *humpty dumpty*-woord, burgerschap, was ook in dit gesprek duidelijk dat iedereen een andere invulling aan het woord geeft. Is het een cultureel, juridisch of sociaal begrip en dienen alle leerlingen dezelfde kennis en opvattingen te krijgen voorgeschoteld? Desalniettemin leefde onder zowel de docenten als onder de commissieleden het idee dat burgerschap meer aandacht moet krijgen.

Het eindrapport lezende (lees: aanrader om te lezen) stemt onze beroepsgroep vrolijk. De Commissie-Remkes neemt ons vak, en geschiedenis, serieus en ziet docenten maatschappijleer als wegbereiders voor goed burgerschap. Enkele aanbevelingen die zij doen gaan als volgt: 'maatschappij-

leer mag niet als compensatie-vak worden gezien, leerlingen mogen geen vrijstellingen voor maatschappijleer krijgen en het vak maatschappijkunde dient een verplicht vak te worden'.

Kortom: fijne ontwikkelingen voor de democratie en ons vak. Het comfortabele woord *fijn* is hierbij van cruciaal belang. De Commissie-Remkes heeft namelijk geen directe invloed op het onderwijs en geeft louter advies. Het proces van Curriculum.nu is hierbij ook van belang. Hoe worden de vakgebieden Burgerschap en Mens & Maatschappij ingevuld? Naar verluidt wordt voor Curriculum.nu burgerschap niet aan maatschappijleer gekoppeld en ondanks dat het er binnen Mens & Maatschappij positief uitziet voor maatschappijleer is daar ook niets zeker. Inhoudelijke discussies blijven noodzakelijk voor zowel de democratie als voor ons vak. ♦

Staatscommissievoorzitter Johan Remkes
(foto: Wikimedia Commons)

VOORPUBLICATIE

WAT DOEN ZE DAAR EIGENLIJK?

Mendeltje van Keulen en Chris Aalberts interviewen Nederlandse Europarlementariërs. In het boek *Wat doen ze daar eigenlijk?* (Boom Bestuurskunde, 2019) vertellen de volksvertegenwoordigers over hoe zij hun werkzaamheden en de relatie tussen Den Haag en Brussel vormgeven en illustreren dit met voorbeelden uit de praktijk. Een van de geïnterviewden is Lambert van Nistelrooij (CDA). Onderstaand interview is een voorpublicatie uit *Wat doen ze daar eigenlijk?*

MENDELTJE VAN KEULEN & CHRIS AALBERTS

Met het regionaal beleid zorgt de Europese Unie ervoor competitief te blijven: we moeten de Chinezen ons de kaas niet van het brood laten eten. Tussen 2014 en 2020 investeert de Europese Unie een derde van de begroting, 325 miljard euro, in het aanjagen van groei, concurrentie en innovatie in Europese regio's. Burgers uit mijn regio, Noord-Brabant, weten heel goed wat dit betekent. In de omgeving van Eindhoven weet men dat de Europese Unie heeft bijgedragen aan het succes van een hightechbedrijf als ASML, waar men machines maakt voor de computerindustrie. ASML heeft een enorme economische trekkracht. De High Tech Campus van Eindhoven staat inmiddels vol met bedrijven op het gebied van hightech, software en nanotechnologie. Daar komen ontzettend veel patentaanvragen vandaan.

Er zijn meer succesvolle voorbeelden. In Helmond is een campus voor automotieve bedrijven waar men werkt aan de mobiliteit van de toekomst, zoals elektrische auto's, intelligente infrastructuur en duurzame brandstoffen. Op zo'n campus zitten grote en kleine bedrijven, kennis- en onderzoeksinstituten. Ze geven de lokale economie een impuls. In

Bergen op Zoom is een Green Chemistry Campus, waar men werkt aan duurzame materialen en hernieuwbare grondstoffen. Die campus is er gekomen nadat Philip Morris zijn fabriek in Bergen op Zoom sloot. De Europese Unie is met haar regionaal beleid een aanjager van dit soort ontwikkelingen.

Wat is in het Europees Parlement jouw rol op dit terrein?

Ik hield me in de vorige periode al vanuit het Europees Parlement bezig met

regionaal beleid. Ik wilde dat in mijn derde periode blijven doen. Ik wist ook dat ik dat kon blijven doen, want ik was de belangrijkste onderhandelaar in het hele parlement op dat onderwerp. Bij de EVP ben ik de eerste woordvoerder op dit thema. Ik ben hoofdonderhandelaar geweest voor dat budget van 325 miljard euro en heb de trilogie gedaan met de Raad. Er zijn in zo'n functie legio manieren waarop je invloed kunt hebben. De waardering voor mijn werk was groot binnen het CDA, binnen de EVP en daarbuiten. Ik had een gevestigde positie. Dan vertrouw je erop dat je na de verkiezingen op dat dossier verder kunt.

Wat wilde je deze periode bereiken?

De vraag is hoe je die grote, amorphe werkelijkheid van Europa benadert. Dat doe je in mijn ogen met een inclusieve aanpak. Europa is van mensen en niet van structuren. De menselijke kant is mijn sterke verhaal. Regionaal beleid is de lijm die Europa bij elkaar houdt.

Europa is opgebouwd uit regio's. De Europese Unie moet helpen die te versterken. Regionaal beleid gaat over de kracht die je als regio hebt en dat zit vaak in de mensen. Als je de mensen weg laat trekken, dan ben je die kracht kwijt. Op dit moment trekken landen als Nederland de helft van Europa leeg om mensen naar

zich toe te halen om er te komen werken. De mensen die naar Nederland komen en dan weer teruggaan, naar bijvoorbeeld Polen, hebben inmiddels een grote auto en zeggen daar tegen anderen: wat ben jij een loser zeg dat je in Polen bent gebleven. Bepaalde dorpen in het oosten van Polen zijn inmiddels ontvolkt: ongeveer de helft van de jeugd is naar elders weggetrokken. Als je dan niet inclusief denkt, denk je niet na wat voor een effect de interne markt heeft. Is dit het beloofde land voor de achterblijvers elders in Europa? Je kunt constateren dat dit effecten zijn van wat we met de open grenzen doen. De mensen die in Polen achterblijven, missen de aansluiting. De kloof tussen hen en de rest van Europa wordt alleen maar groter. Je moet dus ook daar investeren om die kloof te dichten.

Het idee is vaak: laat de Oost-Europeanen maar naar de oude lidstaten komen voor een opleiding, dan kunnen ze na afloop weer terug naar hun geboorteland. Maar die mensen gaan niet terug, want in Eindhoven kan men iedereen prima gebruiken. In de techniek is in Brabant een tekort van duizenden mensen. We hebben veel te weinig mensen opgeleid en dus halen we ze van elders. De research & development komt dus in de oude lidstaten terecht en niet in de nieuwe. Als je Europa bij elkaar wilt houden op een inclusieve manier, dan moet dat anders.

We moeten ervoor zorgen dat er een gelijkwaardige ontwikkeling binnen de Europese Unie is en dat je daar kansen voor geeft. Voor subsidies moet de Europese Unie de juiste condities stellen. De Spaanse en Portugese ministers wilden altijd graag wegen en bruggen bouwen. Maar toen die wegen, bruggen en hogesnelheidstrein in het verleden werden aangelegd, was dat geen succes: er kwam nog steeds niemand naar die regio's. Nu stuurt de Europese Unie gericht op structuurveranderingen in deze landen, zodat subsidies effectiever zijn.

Hoe gaat dat in zijn werk?

Bij het nieuwe regionale beleid gaat het om de vraag: wat is nou de sterke kant van een bepaalde regio? De Europese Unie laat een regio als het ware in de spiegel kijken. Dat is de grote verandering: er komen partnerovereenkomsten tussen de Europese Unie en een land en daarmee

Europarlementariër Lambert van Nistelrooij (foto: David Plas / European Peoples Party)

ook met de betrokken regio's. Als men Europees geld wil ontvangen, dan moet dat geld gaan naar drie of vier hoofdzaken waar dat de hoogste toegevoegde waarde heeft. Kijk naar de High Tech Campus in Eindhoven. Een regio moet een gezamenlijke visie hebben op de ontwikkelingen in de economie en op de mensen die ze daar opleiden. In de regio Brabant zijn we door een grote dip gegaan: er werden mensen ontslagen bij Philips in de jaren negentig. Maar daar zijn we beter uitgekomen dan ooit. Het gaat om de onderlinge contacten: tussen opleidingen, beleidsmensen, de industrie en startups: we noemen dat ook wel een ecosysteem. Als je als regio niet weet waar je heen wilt, heb je geen focus. Regionaal beleid met alle partners helpt die focus te krijgen.

Een goed voorbeeld is de stad Cluj-Napoca in Roemenië. Daar zet men in op de zelfrijdende auto's en de automotivespecialisatie. Er komen innovaties uit die landen die je soms bijna niet verwacht. Het gaat om het toepassen van fundamentele kennis in producten. De Europese fondsen zorgen ervoor dat deze regio's keuzen maken. Nu zie je in landen als Letland en Litouwen dat ze ons melden: onze ministeries praatten eerst niet met elkaar. Economische Zaken en het ministerie van Onderwijs waren daar gescheiden werelden. Het is heel belangrijk dat als je mensen opleidt, je ook de bijbehorende economische activiteiten in de buurt hebt. Anders trekken de jongeren in elk geval weg. Dan

ben je bezig de rijken nog rijker te maken, want dan heb je heel goed opgeleide mensen en die gooi je meteen over de schutting. Dus steden en regio's moeten zeggen: wij concentreren ons op een bepaald terrein.

Natuurlijk moet niet iedereen op dezelfde hightech inzetten, dan gaat het niet werken. Een regio moet keuzen maken en die ook zeven jaar volhouden, dus de hele periode dat zo'n subsidieprogramma loopt. Het moet niet gebeuren dat als de regering van een lidstaat verandert, dat dan ook het beleid meteen verandert en dat het allemaal weer op zijn kop gaat. Continuïteit dus. Bij het nieuwe regionaal beleid wil de Europese Unie dat regio's niet doorgaan op de oude weg, maar eerst goed nadenken waar ze heen willen. Als er geen beleid ligt dat is geaccordeerd door de verschillende partners, dan vloeit er ook geen geld.

In Roemenië wilden ze geld voor ziekenhuizen. We hebben er een paar bezocht. Ze hebben daar bijvoorbeeld een oncologisch centrum voor kinderen. Daar staat een gebouw dat in het verleden met Europees geld is neergezet. Maar nu blijkt er geen geld te zijn voor de exploitatie. Zo kunnen we nog heel veel Slotervaartziekenhuizen neerzetten. Je kunt er zo een paar aanwijzen. Daarom stelt de Europese Unie nu andere eisen. Het heeft echt enkele jaren geduurd voordat iedereen dat begreep. Het was best een experiment. Wij hebben dat als parlement gepusht.

afgestemd met andere voorzieningen, zoals thuiszorg en e-health, dan werkt het niet. Je zit hier in het Europees Parlement op een prachtige plek om aan die raderen te draaien, waardoor de output uiteindelijk verandert. Het is daarbij belangrijk dat het parlement meebeslist over het EU-beleid: de Europese Unie kan deze subsidieprogramma's niet veranderen zonder instemming van het parlement.

Toch zullen veel mensen zich niet bewust zijn van deze pogingen van de Europese Unie om de regionale economie aan te jagen.

Bij de Brexit zagen we wel dat het niet vanzelfsprekend is dat men dit regionale beleid waardeert. Neem Liverpool: die stad werd genegeerd door Londen. Door Europees geld is die stad hip en modern geworden. En toch voerde de burge-meester campagne voor de Brexit. Mensen moeten zich in een regio uitspreken en vertellen wat ze aan het regionaal beleid hebben gehad.

Ik noem dat *Let the stars shine*: mensen die met EU-geld een project hebben kunnen realiseren, stellen we in staat te vertellen wat de Europese Unie heeft bijgedragen. Er worden duizenden projecten afgerond, maar je hoort nooit iets over wat dat heeft opgeleverd. Terwijl je zo de positieve effecten van het regionaal beleid kunt laten zien. Het is heel dom om daar niet meer ruchtbaarheid aan te geven. De Europese Unie denkt kennelijk: we investeren geld in de regio en dan volgt het volk ons vanzelf. Nou, dat gebeurt dus niet. Als je iets gedaan hebt, moet je het communiceren.

Als de Europese Unie een bedrijf was geweest, was die allang failliet gegaan. De Europese Unie verkoopt zichzelf niet. Je zult dit verhaal op een andere manier moeten vertellen. De lidstaten vormen de zwakke schakel. Die hebben zoiets van *not invented here*. Zij zijn niet positief over dit soort Europa-branding. Het kan anders door elkaar beter mee te nemen in de resultaten, die er overal in de Europese Unie zijn. We zaten een tijdje geleden aan tafel met de voorlichters van Europese projecten. De conclusie was dat de communicatie geen prioriteit heeft. Het is altijd het achtste punt op de agenda. En *point eight is too late*. Dat moet veranderen.

Je stopt als Europarlementariër. Hoe gaat het verder met dit onderwerp?

Ik heb als hoofdonderhandelaar allerlei nieuwe jonge Europarlementariërs betrokken. Als ik niet meer in het Europees Parlement zit, zijn er nieuwe mensen in de EVP die dit werk kunnen overnemen. De nieuwe hoofdonderhandelaar is 30 jaar. Ik vind het heel belangrijk dat mijn manier van denken doorgaat en dat het niet een schot hagel is, maar dat het continuïteit heeft. Wat dat betreft zijn mijn drie perioden in Brussel één lang traject geweest, dat voorzetting verdient. ♦

Wat was jouw bijdrage aan dat proces?

Het is natuurlijk altijd teamwork. Ik heb dit niet allemaal zelf bedacht. In het Europees Parlement doe je niets alleen. Je moet het met je collega's doen in een internationale omgeving. Je werkt als rapporteur veel meer in teams dan in de Tweede Kamer.

Ik heb gepusht dat het regionaal beleid is veranderd. De vrijheid in de besteding van Europese gelden is ingeperkt. Voor dat men subsidie krijgt, moet men aangeven wat de visie is. Als hier geen afspraken over zijn, komt er geen geld. Financiën zijn belangrijk, maar ze zijn relatief, het gaat erom wat je ermee doet. Met wat minder geld kun je net zoveel doen. Door financiële garantiestellingen in plaats van subsidies kun je ook heel veel doen. Ziekenhuizen bouwen is mooi, maar als er geen beleid is dat het wordt

**PRIJS
VRAAG**

Maak kans op een exemplaar van *Wat doen ze daar eigenlijk?* door de volgende vraag te beantwoorden:

Wat is in de praktijk de belangrijkste bevoegdheid van het Europees Parlement?

De uitgeverij stelt maar liefst vijf exemplaren beschikbaar voor deze prijsvraag! Stuur uw antwoord naar: m&p@prodemos.nl.

VERKIEZINGEN VOOR HET EUROPEES PARLEMENT

ER STAAT VEEL OP HET SPEL

Na slechts twee maanden mogen we al weer naar de stembus, dit keer om onze vertegenwoordigers in het Europees Parlement te kiezen. Opschuiven van de verkiezingen voor de Provinciale Staten naar 23 mei bleek te hoog gegrepen voor staatsrechthervormers en regering. Als het wel was gelukt beide verkiezingen te combineren, zou een opkomst van minimaal 60 procent verzekerd zijn. Nu blijft het de vraag of het percentage van 37,3 procent van 2014 wordt gehaald.

WOLTER BLANKERT

Te vreezen valt dat opnieuw de vraag centraal zal staan of de huidige regeringscoalitie verdere schade oploopt, terwijl het daarover niet zou moeten gaan. Helaas werkt het kiessysteem dat in de hand, omdat op het stembiljet uitsluitend Nederlandse partijen met Nederlandse kandidaten staan. Europa functioneert nu eenmaal via de lidstaten, anders dan voorstanders van Brexit of Nexit denken. De nieuwe partij Volt ambieert de rol van Europese partij te spelen, maar ook de meeste andere partijen maken deel uit van een Europese koepel, waarop de fractievorming in het Europees Parlement is gebaseerd. De Franse president Emmanuel Macron heeft een voorstel gelanceerd om de door Brexit vacante zetels voor een transnationale lijst te reserveren, maar dit plan is afgeschoten in het Europees Parlement.

BEROEPS-EUROPEANEN

Anders dan bij provinciale en gemeentelijke verkiezingen treden er wel nationale lijsttrekkers op. Frans Timmermans voor de PvdA is daarbij de bekendste naam, tevens *Spitzenkandidaat* voor de Europese sociaaldemocraten. De *Spitzenkandidaten* moeten het Europese aspect onderstrepen, maar staan alleen in eigen land op de lijst. Andere partijen moeten het doen met minder grote namen. Als lijsttrekker voor de VVD treedt Tweede Kamerlid Malik Azmani op, die enige bekendheid geniet als hardliner op het terrein van immigratie. Bij de andere partijen gaat het om *beroeps-Europeaanen* of om weinig vermaarde politieke starters. Een *beroeps-Europeaan* heeft nooit een politieke functie in Nederland vervuld. Zij of hij is al jaren werkzaam in Brussel, de laatste vijf of tien jaar (of langer) als parlementslid, meestal begonnen als fractiemedewerker, soms na een studie Europese Studies. Het zijn kundige parlementariërs, maar merendeels onbekend bij het eigen electoraat. Sophie in 't Veld (D66) vormt op dat laatste mogelijk een uitzondering door veelvuldige deelname aan praatshows. Forum voor Democratie komt met een opvallende lijsttrekker, zowel *beroeps-Europeaan* als journalist/columnist Derk Jan Eppink. Al in 1985 was hij werkzaam als fractiemedewerker voor de VVD (lid tot 2018) in Brussel. In 1999 kreeg hij een hoge functie bij de Europese Commissie als invloedrijke en kundige rechterhand van Eurocommissaris

Frits Bolkestein. In 2009 werd hij als Nederlander gekozen tot Europarlementariër op een Belgische lijst, een unicum. Tussendoor trad hij op als hij journalist die onderhoudende boeken over de Europese instellingen schreef. Daarbij beet hij graag in de hand waaruit hij zo gulzig gegeten had, al stelde hij het bestaansrecht van de Europese Unie en het Nederlandse lidmaatschap niet ter discussie.

Door het beperkte aantal zetels ligt de kiesdeler voor Nederland hoog: voorheen 26 en 29 na de Brexit, dus rond de 4 procent. Een partij die weinig kans maakt die kiesdeler te halen (Denk, Volt, 50+) speelt de grotere partijen in de kaart, maar zonder optimisme valt geen politiek te bedrijven. Vanwege die kiesdrempel hanteren ChristenUnie en SGP al jaren een lijstverbinding, waarvan de SGP volop profiteert. Deze partij haalt de kiesdeler nooit, maar door voorkeursstemmen is ze verzekerd van een zetel, 10 procent van de kiesdeler is daarvoor al voldoende (bij de Tweede Kamer 25 procent). Relatief veel Europarlementariërs worden daardoor met voorkeursstemmen gekozen.

DEMOCRATISCH GAT GEDICHT

Zolang de Europese Unie (daarvoor Europese Gemeenschap) bestaat, klaagt men over het *democratisch gat*, omdat het Europees Parlement maar beperkte bevoegdheden had. Na het *Verdrag van Lissabon* (2007) is hiervan geen sprake meer. Nu stellen critici dat deze volksvertegenwoordiging niet representatief zou zijn door de grote afstand tot de kiezer. Dit is echter een verwijt dat tegenwoordig elke representatieve democratie treft, groot of klein. Veel gram richt zich op het verre *Washington, Parijs, Londen* en nu dus ook op *Brussel*. Zelfs in het nabije Den Haag zou men onder een kaasstolp, dan wel op een andere planeet, leven. Wat rechten en werkwijze betreft functioneert het Europees Parlement niet heel anders dan de Tweede Kamer. Op papier beschikt het over het budgetrecht, het moederrecht van alle parlementen (*'no taxation without representation'*). In de praktijk ontbreekt dit recht, omdat de Europese Unie geen belasting heft en financieel afhankelijk is van de lidstaten. Wie betaalt, bepaalt. Zo heeft het Europees Parlement niets te vertellen over een gewenste budgetverhoging en evenmin over een wezenlijke verschuiving tussen de kostenposten, waarbij Landbouw en het

Cohesiefonds (steun voor minder welvarende landen/gebieden) verreweg de grootste zijn. Ondemocratisch is dit niet, want de nationale parlementen schreeuwen moord en brand als er meer geld naar Brussel moet. Overigens bedraagt de EU-begroting maar de helft van de Nederlandse. Op het terrein van wetgeving geldt geen beperking. Wel is meestal niet de *regering* (de Europese Commissie) de tegenspeler, maar de Raad van Ministers of de Europese Raad, kortom: de lidstaten. Geen wet (altijd gemaakt door de Europese Commissie) wordt van kracht zonder goedkeuring door Europees Parlement en Raad van Ministers. Het Europees Parlement controleert de Commissie en kan die naar huis sturen en heeft in de praktijk ook het initiatiefrecht verworven. Bij benoemingen van de Eurocommissarissen gaat de bemoeienis verder dan die van de Tweede Kamer bij ministers. Wel moet men zich realiseren dat de Europese Unie, ondanks de naam van *Unie*, uitsluitend over de interne Europese markt gaat, zij het breed geïnterpreteerd. Over zaken daarbuiten heeft het Europees Parlement niets te vertellen, dus niets over onderwijs, sociale zekerheid en evenmin iets over buitenland- en veiligheidsbeleid. Die laatste terreinen vallen formeel weliswaar onder de Europese Unie, maar alleen als alle lidstaten het met elkaar eens zijn (unanimiteit), zo niet, dan kan elk land zijn eigen gang gaan. Over externe migratie (vluchtelingen enzovoorts) heeft het Europees Parlement daardoor geen zeggenschap, al worden er wel gloedvolle betogen over afgestoken. Zoals elk parlement probeert ook het Europees Parlement de invloed op te rekken. Twee maanden betaald vaderschapsverlof en zes maanden werkloosheidsuitkering in eigen land voor arbeidsmigranten betref volgens Nederland sociale wetgeving, maar diende volgens het parlement de interne markt. Zolang de Raad van Ministers daarin meegaat, kan het parlement scoren.

SPITZENKANDIDATEN

Sinds 2014 eist het Europees Parlement het recht op de voorzitter van de Europese Commissie te benoemen, daarvoor was dat een taak van de Europese Raad. In 2014 zwichtte die voor de

parlementaire druk. Als dat in 2019 weer lukt, zal een verworven recht gevestigd zijn. Het *Verdrag van Lissabon* (de feitelijke grondwet van de Europese Unie) stelt dat de Europese Raad een voorzitter voordraagt, die de goedkeuring van het Europees Parlement kan wegdragen, rekening houdend met de uitslag van de Europese verkiezingen. De toenmalige voorzitter van het Europees Parlement, Martin Schulz, heeft die strohalm aangegrepen om door te drukken dat een van de *Spitzenkandidaten* (Europese topkandidaten, door de partijen gekandideerd) recht heeft op die functie. Van een passief instemmend parlement maakte hij een initiatiefnemend parlement. Zelf aasde hij op de functie, maar door het verlies van de sociaaldemocraten ontbrak een verband met de verkiezingsuitslag. Daarom schaarde het Europees Parlement zich achter de kandidaat (Jean-Claude Juncker) van de grootste partij, de Europese Volkspartij, de christendemocratische koepel.

De huidige kandidaat van de EVP is fractievoorzitter Manfred Weber, zonder bestuurlijke ervaring. Mocht die voor de Europese Raad onacceptabel zijn, dan komen twee Eurocommissarissen in beeld, Frans Timmermans en de Deense Margrethe Vestager (Europese liberalen).

Een terugblik naar 2014 is leerzaam. Toen trok de Brexit-partij UKIP van Nigel Farage (een partij zonder zetels in het Lagerhuis) met bijna 30 procent de meeste stemmen in het Verenigd Koninkrijk. Premier David Cameron schrok zich dood, schoffeerde zijn pro-Europese coalitiegenoot door een referendum over Brexit te beloven, maar won daardoor wel de verkiezingen. Marine Le Pen (net als Farage Europarlementariër die in eigen land geen district voor zichzelf wist te winnen) behaalde in Frankrijk een vergelijkbaar resultaat, wat de positie van president François Hollande ondergroef. Voor velen geen resultaten om zich over te verheugen, maar wel een bewijs dat de Europese verkiezingen ertoe doen. ♦

Europa functioneert via de lidstaten
(foto: Multimedia Centre Europees Parlement)

EUROPESE VERKIEZINGEN

Op 23 mei 2019 kunnen de inwoners van de lidstaten van de Europese Unie naar de stembus om aan te geven wie een zetel in het Europees Parlement moeten krijgen. In aanloop naar de verkiezingen vindt u hier lesmateriaal dat u aan uw leerlingen kunt voorleggen.

WOLTER BLANKERT

Op donderdag 23 mei kunnen Nederlanders vanaf 18 jaar stemmen voor het Europees Parlement van de Europese Unie ('Europa'). Bedenk zelf een probleem dat volgens jou de komende jaren door de Europese Unie moet worden opgelost en leg daarbij uit waarom Nederland dat niet zelf kan oplossen. Vergelijk 'jouw' probleem met dat van andere klasgenoten.

2

- De grenzen zijn in Europa grotendeels afgeschaft, dankzij de Europese Unie. Binnen de Europese Unie kunnen EU-burgers onbelemmerd reizen en bovendien naar werk zoeken. Bij de binnenkomst van Engeland moet je nog wel je paspoort laten zien, maar dat is geen serieuze hinderenis (na Brexit komt daarin waarschijnlijk geen verandering, werk zoeken wordt echter een heel ander verhaal). Tussen veel landen is de grenscontrole helemaal afgeschaft. Hoe noemt men deze landen? (Vooraf op Schiphol staat dat overal aangegeven).
- Bedenk voor- en nadelen van het afschaffen van grenscontroles.
- Probeer de 'wijsheid' van Loesje (zie hiernaast) uit te leggen.

**EEN GREN
IS EIGENLIJK
EEN WENS**

**OM VERDER
TE GAAN**

Loesje

Alle nieuwe maatregelen (wetten) worden door de Europese Commissie opgesteld, maar moeten worden goedgekeurd door het Europees Parlement en door de Raad van Ministers, waarin elke lidstaat van de Europese Unie één stem heeft. Zowel in het parlement als in de raad krijgt de meerderheid zijn zin. Kort geleden is een nieuwe wet aangenomen over ouderschapsverlof, een initiatief van het Europees Parlement. In de hele Europese Unie geldt binnenkort dat rondom de geboorte van een baby beide partners recht hebben op twee maanden betaald verlof. Nederland was woedend, het zou om een sociale wet gaan en die valt buiten de Europese Unie. Het Europees Parlement stelde dat het erom ging discriminatie te bestrijden en ooit is afgesproken dat de Europese Unie zich daarmee mag bemoeien. De Europese Raad was het daarmee in meerderheid eens. Wat zal de reden voor deze wet zijn geweest (a, b, c of d) en vind je dat een goede reden?

- De man krijgt nu eindelijk voldoende tijd voor zijn liefhebberijen, zoals vissen.
- Als de man meer zorgtijd krijgt, wordt de band met het kind beter.
- Rolpatronen moeten worden doorbroken, de man moet ook luiers verschonen.
- Als de man meer zorgtaken krijgt, hoeft de vrouw haar carrière niet te onderbreken.

4

Tegen de Europese Unie bestaan nogal wat vooroordelen. Een van die vooroordelen is op de tekening hierboven in beeld gebracht. Welk vooroordeel? Vind je de kritiek terecht?

FEIT: Nederland telt ruim 100.000 rijksambtenaren, zonder onderwijs en politie, de Europese Unie heeft rondom 40.000 ambtenaren in dienst, Amsterdam ruim 16.000. Heel Nederland telt ruim 150.000 gemeenteambtenaren, weer zonder onderwijs, politie en openbaar vervoer).

5

HET EUROPEES PARLEMENT

Eens in de vijf jaar zijn er Europese verkiezingen. De gekozen leden heten Europarlementariërs. Er zijn er op dit moment in totaal 751 (in 2019 komt het aantal op 705). Europees stemmen zou erg ingewikkeld worden en daarom wordt per land gekozen. Het aantal parlementariërs per land wordt bepaald door het aantal inwoners, Nederland heeft er nu 26 en na de volgende verkiezingen 29. Duitsland heeft de meeste inwoners en dus het grootste aantal parlementsleden (96). Malta heeft de minste inwoners en dat land is met zes parlementariërs (het minimum) goed bedeed. Per land kan men een stem uitbrengen op een van de vertrouwde partijen (in Nederland: VVD, PvdA, D66, CDA enzovoorts). In het Europees Parlement vormt elke partij een fractie met soortgelijke partijen in andere landen. De grootste fractie, met ruim 200 leden (zo'n 30 procent) is de Europese Volkspartij, een verzameling van christendemocratische partijen. Forum voor Democratie gaat deel uitmaken van de fractie 'Conservatieven en Hervormers'; dat had je onmogelijk kunnen bedenken. De VVD en D66 zitten allebei in de liberale fractie. Vul nu in het schema in, in welke Europese fractie de volgende partijen zullen zitten: CDA, VVD, D66, PvdA en GroenLinks. Het aantal zetels slaat op 2014, wat je zelf niet kunt bedenken is al ingevuld.

6

EUROPA HOUDT Z'N ADEM IN ...

Illustratie: Lectrr

BELANG VAN HET EUROPEES PARLEMENT

Het Europees Parlement neemt tal van initiatieven die dus in voor de hele Europese Unie geldende wetten worden ingezet. Vooral op het gebied van telecommunicatie is het Europees Parlement erg actief geweest: goedkoop bellen, internetten en sms'en in de hele Europese Unie (aanvankelijk zeer tegen de zin van de bedrijven) met waarborgen voor de privacy. De voedselveiligheid is eveneens toegenomen door acties van het Europees Parlement. Sommige Europarlementariërs benutten het Europees Parlement om brede bekendheid te krijgen, niet tot ieders vreugde. Het bekendste of beruchtste voorbeeld daarvan is Nigel Farage, de 'vader' van de Brexit. Zijn foto kun je op het internet vinden. In eigen land lukte het hem niet gekozen te worden, omdat in Engeland het districtenstelsel geldt. Voor het Europees Parlement geldt de evenredige vertegenwoordiging en in 1999 werd hij daarin voor zijn partij, UKIP (UK Independence Party) gekozen; inmiddels is hij twintig jaar lid. Hij baarde opzien met scheldpartijen en valse beschuldigingen. Zo blafte hij in het Europees Parlement de hoogste baas in Brussel toe 'dat die het charisma van een natte dwiel

had en de uitstraling van een tweederangs kantoorbediende'. Zijn slachtoffer was met stomheid geslagen. Vervolgens bood hij kantoorbedienden excuses aan. Deze botsing kreeg meer aandacht in de media dan een door het Europees Parlement aangenomen wet. Door die media-aandacht groeide zijn partij om in 2014 bij de Europese verkiezingen de grootste van Engeland te worden, al had hij in het Lagerhuis nog steeds geen enkele zetel. Voor premier David Cameron was dat de reden om een referendum over Brexit uit te schrijven - met de bekende gevolgen.

- De voorzitter van de Europese Raad, Herman van Rompuy, liet zich afblaffen door Nigel Farage. Probeer een reactie te verzinnen waarmee Farage zelf voor schut had gestaan (niet te grof, want dat werkt averechts).
- Kun je verklaren waarom de media, speciaal de Britse sensatiepers, meer aandacht besteden aan zo'n scheldpartij dan aan een serieuze discussie?
- Wat vind je van deze wisselwerking tussen opzienbarende parlementariërs en de media?
- Kun je snappen/uitleggen dat mediabekendheid, zelfs soms in negatieve zin, kan bijdragen aan een verkiezingsoverwinning?
- Leg bovenstaande cartoon met guillotine (valbijl) uit.

EUROPESE UNIE FAALT

Het alomtgeprezen boek *Gecrasht* analyseert de economische crisis die in 2007 in de Verenigde Staten losbarstte en vervolgens een spoor van ravage over de hele wereld trok. De auteur maakt een scherpe analyse van het verschil in aanpak aan weerszijden van de Atlantische Oceaan. Het Amerikaanse optreden werd gekenmerkt door slagvaardigheid, het Europese door besluiteloosheid.

WOLTER BLANKERT

Politiek, economie en maatschappelijke gevolgen gaan hand in hand in dit toegankelijk geschreven, vuistdikke boek. Door de internationale verwevenheid van de financiële instellingen verspreidde de crisis zich wereldwijd. Adam Tooze zet overtuigend uiteen dat het daadkrachtige optreden van de Amerikaanse overheid in 2008 erger heeft voorkomen. In de toen ook al gepolariseerde Verenigde Staten deed de gelukkige omstandigheid zich voor dat er net een politieke luwte optrad. De ambtstermijn van president George Bush jr. liep op zijn eind, waardoor hij kortzichtige opvattingen binnen zijn eigen partij kon negeren. De Democraten beheersten het Congres en steunden krachtig overheidsingrijpen. Het Ministerie van Financiën werkte nauw samen met de onafhankelijke centrale bank (Federal Reserve Board, de *Fed*). Samen zorgden ze voor een harde sanering van het gehele bankwezen. De overheid schoot kwakkelende maakbedrijven als General Motors met grote bedragen te hulp. Nieuw was dat de *Fed* ook buitenlandse, vooral Europese, banken onbeperkt van dollars voorzag. De wereldcrisis van 1929, toen de Verenigde Staten hun dollartegoeden juist uit Europa hadden teruggetrokken, diende daarbij als afschrikwekkend voorbeeld. Na de regeringswissel van Bush naar Barack Obama werd dit beleid nog krachtiger voortgezet. Hierdoor wist het Amerikaanse bankwezen zich wonder-

baarlijk snel te herstellen. Desondanks greep de crisis diep in in de Amerikaanse samenleving, met een zwakker sociaal vangnet dan in West-Europa. Miljoenen verloren hun woning en baan en het zou jaren duren voordat dit weer enigszins was rechtgetrokken.

DADELOOSHEID

Totaal anders was de reactie van de Europese Unie. In 2008 barstte ook hier de bankencrisis in zijn volle omvang los en werden overheden tot ingrijpen gedwongen. De aanpak droeg echter steeds een nationaal en halfslachtig karakter, van een Europese aanpak was geen sprake. Zelfs Nederland en België slaagden er niet in hun gezamenlijke bank Fortis te redden en kozen voor een nationale oplossing. Ingegripen werd er pas als een bank op omvallen stond, waardoor er steeds opnieuw ergens brand uitbrak. Besluiteloos was troef, onder meer bij de Griekse crisis. In mei 2010 kwam de Europese Raad eindelijk met een (halfslachtige) oplossing, vooral dankzij zware Amerikaanse druk. De Europese Commissie bleef hameren op het dogma van het verbod op staatssteun aan bedrijven en beschikte zelf niet over middelen of bevoegdheden tot crisisbestrijding. De Europese Centrale Bank (ECB) en de regeringen reden elkaar in de wielen. Hieraan kwam pas een eind in 2012 toen de ECB eindelijk een activistische koers ging varen. Volgens de auteur bestond het leiderschap van Angela Merkel vooral uit het leiding

geven aan besluiteloosheid, wel met de kanttekening dat ze nauwelijks keus had door het felle verzet in Duitsland tegen concessies aan 'spilzieke' Zuid-Europeanen.

Het meest funest pakte het dogma van bezuiniging uit. Deze politiek werd met harde hand door Noord-Europa aan de hele Europese Unie opgelegd. De gevolgen voor Griekenland, Spanje en in mindere mate Italië waren catastrofaal, met een werkloosheid van boven de 25 procent, een jeugdwerkloosheid van 50 procent en een enorme toename van daklozen. Hierdoor leidde de crisis van 2008 tot blijvende verzwakking van de Europese Unie. De euro was voor 2008 hard op weg zich te meten met de dollar als reservemunt. Na 2012 was dit vooruitzicht ver achter de horizon verdwenen. Binnen de Europese Unie waren scherpe, moeilijk te helen tegenstellingen ontstaan. Enerzijds tussen Noord- en Zuid-Europa en anderzijds tussen West- en Midden-Europa. De opkomst van de autoritaire Viktor Orbán is een rechtstreeks gevolg van de crisis van 2008, toen de Europese Unie Hongarije als niet-euro-land volledig in de steek liet. Het gebrek aan een adequaat antwoord op de crisis heeft populistische partijen en euroscepticisme de wind in de zeilen gegeven. ♦

Adam Tooze, GECRASHT, HOE TIEN JAAR FINANCIËLE CRISIS DE WERELD VERANDERDE, Spectrum, Houten, 2018, 675 bladzijden

VADERLANDSE POLITICOLOGIE

Afgelopen jaar nam de Leidse hoogleraar Politicologie Rudy Andeweg afscheid van zijn universiteit. Ter gelegenheid daarvan verscheen een bundel met geselecteerde publicaties van zijn hand: *Werk in uitvoering*.

KOEN VOSSEN

Hans Daalder, Arend Lijphart en Rudy Andeweg. Drie namen uit de 'Nederlandse' politicologie die iedere docent Maatschappijleer voorbij heeft zien komen. In grote lijnen kent iedereen wel enkele ideeën van deze heren: Daalder analyse van de *regentenmentaliteit* van Nederlandse bestuurders en Lijpharts pacificatie resoneren nog steeds in veel beschouwingen. Het in 2018 verschenen boek *Werk in uitvoering* van Rudy B. Andeweg geeft ons een reden om dieper in te gaan op zijn intellectuele werk.

VORM

Het boek is een weergave van al het werk van Andeweg door de jaren heen. De indeling is zowel chronologisch als thematisch. Deze aanpak zorgt ervoor dat de veranderingen in het politiek landschap op een directe manier inzichtelijk worden gemaakt. In het eerste thema, *verkiezingen en kiezersgedrag*, zijn een vier-tal onderzoeken (1975, 1983, 2003 en 2010) te lezen. In het onderzoek van 1975 beschrijft Andeweg een nieuw, uit de Verenigde Staten overgewaaid fenomeen in de Nederlandse verkiezingen: huisbezoekcampagne. Hoe ervaart het Nederlandse electoraat deze vorm van kiezers winnen? Wat voor resultaten levert deze methodiek op?

CONTEXT

De ondertitel van het boek luidt: 'Beschouwingen over het functioneren van de democratie'. De benaderingswijze van dit soort beschouwingen kan erg variëren. Spreekt men louter over institutionele aspecten of wordt het samenspel tussen samenleving en politiek meegenomen? In de inleiding wordt de diversiteit aan

Nederlandse politicologiestudies besproken. De botsing tussen de Leidse en Amsterdamse school is hierbij voor Andeweg van cruciaal belang. De politicoloog, opgeleid in Leiden, combineerde beide benaderingen. Hij bestudeerde zowel het eliteniveau (Leiden) als het niveau van de massa (Amsterdam).

'WIJ DOEN DE MASSA, JULLIE DE ELITES'

MARTEN BROUWER, AMSTERDAMSE HOGLERAAR, TEGEN ANDEWEG

Tijdens het lezen van de oudste onderzoeken van Andeweg moet men in acht nemen dat er een politieke verschuiving plaatsvond. Onder het concept *politieke socialisatie* wordt veelal beweerd 'wie de jeugd heeft, heeft de toekomst'. In het jaar 1967 kon deze aanname worden onderzocht. Dat was het eerste jaar dat jongeren die de Tweede Wereldoorlog niet hadden meegemaakt hun stem konden uitbrengen. Dit zou in het kiesgedrag zijn terug te zien, bekend als het cohort-effect, aldus diverse politicologen (onder wie Daalder). Door middel van statisch onderzoek plaatst Andeweg kanttekeningen bij het idee van generatie- en cohorthypothese. Andeweg zag namelijk een verschuiving in het kiesgedrag door alle leeftijdsgroepen heen.

Interessant in het werk van Andeweg is zijn nadruk op politieke psychologie en op het belang van politiek wantrouwen. Waar in het huidige media discours over politiek en besluitvorming een tweekamp tussen de optimisten en de pessimisten lijkt te bestaan, neemt Andeweg een meer verfijnde positie in. Onderbouwd met empirische gegevens twist hij in een onderzoek uit 2014 de discussie. Er blijkt wel vertrouwen te zijn, maar misschien uit zich dat meer in *gezond* politiek wantrouwen?

ONDERWIJS

Buiten het feit om dat het interessant is om dit soort onderzoeken te lezen, is het voor docenten maatschappijleer ook nog heel nuttig. Steeds meer wordt het belang van (wetenschappelijk) onderzoek benadrukt. Curriculum.nu beschrijft diverse denkwijzen die van belang zijn om aan te leren. Andeweg zijn nut zit hem in het feit dat veel onderzoeken herhaalbaar zijn. Het beschreven onderzoek over huisbezoekcampagne kan door een maatschappijwetenschappenklas worden gelezen. Vervolgens stelt u, de docent, de vraag: is dit onderzoek nog relevant voor de aankomende verkiezingen? Natuurlijk is dit onderzoek sterk verouderd, maar de vorm van het onderzoek is goed op nieuwe campagnemethodieken toe te passen: het sociale mediagebruik van Forum voor Democratie en GroenLinks of de marketingstrategie genaamd *micro-targeting* (zie: artikel over Remkes). ♦

Rudy B. Andeweg, WERK IN UITVOERING. BESCHOUWINGEN OVER HET FUNCTIONEREN VAN DE DEMOCRATIE, *Unieboek/Het Spectrum, Houten, 2018, 616 bladzijden*

Coen Gelinck | www.nvlm.nl

EXAMENBESPREKINGEN

Ook dit schooljaar zal de NVLM examenbesprekingen organiseren voor maatschappijkunde en maatschappijwetenschappen. De examenbesprekingen zijn op donderdag 23 mei (havo) en maandag 27 mei (vwo en vmbo). Op www.nvlm.nl vindt u de tijden en locaties van de examenbesprekingen.

MAATSCHAPPIJKUNDE PRAKTIJKVAK?

Minister van Engelshoven en minister Slob willen een nieuwe leerweg invoeren in het vmbo; een leerweg waarin vmbo-gl en vmbo-tl zullen opgaan. De NVLM is van mening dat het vak maatschappijkunde een mooie rol kan spelen bij de invulling van de praktijkgerichte component in deze nieuwe leerweg. In 2015 deed ongeveer 10 procent van de vmbo-leerlingen examen maatschappijkunde. We vermoeden dat dit percentage de afgelopen jaren is gedaald als gevolg van de invoering van de nieuwe profielen in de basisberoepsgerichte, de kaderberoepsgerichte en de gemengde leerweg. Het bestuur verwacht dat de invoering van een praktijkgerichte component het voor meer scholen aantrekkelijk zal maken om het examenvak maatschappijkunde aan te bieden. In dit kader hebben we de volgende vragen:

1. Waarom kiest uw school er op dit moment voor maatschappijkunde wel/niet aan te bieden?
2. Voor leraren die maatschappijkunde geven op een vmbo met alle leerwegen: biedt uw school maatschappijkunde zowel op vmbo-bb/kb als op vmbo gl/tl aan? Indien niet: waarom wordt er onderscheid tussen de leerwegen gemaakt?

Reacties kunt u sturen naar coengelinck@nvlm.nl.

BRIEF MINISTER SLOB AAN DE NVLM

Begin dit jaar schreef de NVLM een brief aan de ministers Ollongren, Van Engelshoven en Slob, naar aanleiding van het eindrapport van de Staatscommissie Parlementair Stelsel. In onze brief pleitten we voor een minimumaantal lesuren maatschappijleer, een centraal examen voor het vak, een zwaarder gewicht in de slaag-zakregeling en een plek in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Voor het mbo vroegen we om een doorlopende leerlijn vanaf het voortgezet onderwijs, een resultaatverplichting voor studenten, een minimum van 50 lesuren per leerjaar en een bevoegdheid maatschappijleer voor burgerschapsdocenten. Begin april ontvingen wij een uitgebreide reactie op onze brief van minister Slob.

De minister vindt het pleidooi voor een sterkere positie van het vak begrijpelijk, gezien het belang van kennis over het politieke systeem, de rol van politieke partijen, over democratische waarden en mensenrechten en het belang van vaardigheden die leerlingen nodig hebben om op een volwaardige manier aan de samenleving te kunnen deelnemen. Een eventuele uitbreiding van de omvang van het vak maatschappijleer, moet volgens Slob echter nadrukkelijk worden gezien in de bredere context van het curriculum van de bovenbouw. Een eventuele keuze voor meer lesuren maatschappijleer en een centraal examen voor het vak, kan volgens de minister alleen onderdeel uitmaken van een integrale afweging. Deze wordt de komende tijd in het kader van Curriculum.nu gemaakt. Verder schrijft de minister: 'Als er uiteindelijk voor zou worden gekozen het pleidooi van de NVLM over te nemen om de omvang van het vak te vergroten, dan ligt het voor de hand te overwegen of het behaalde cijfer dan zwaarder zou moeten wegen voor het diploma.'

De minister onderschrijft de achterliggende doelen voor het mbo: het belang van een doorlopende leerlijn, voldoende aandacht voor burgerschap in het onderwijs en competente docenten voor de klas. Slob vindt echter dat deze doelen al op een andere manier worden geborgd. Wel wil de minister het gesprek over de vraag hoe de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs kan worden verbeterd blijven voeren. Daarvoor verwijst hij onder andere naar de uitkomsten van de burgerschapslabs waarin docenten en studenten aan concrete voorstellen voor beter burgerschapsonderwijs hebben gewerkt. Er zal nog worden bepaald op welke manier hier voortzetting aan wordt gegeven, en daarbij zal de minister de door de NVLM gedane voorstellen in gedachten houden. Ten slotte verwijst de minister naar het nog te formuleren kabinetsstandpunt over het eindrapport van de staatscommissie, waarin ook de aanbevelingen over het burgerschapsonderwijs nog eens zullen worden gewogen en gewaardeerd.

DE STUDENT

HOKJESDENKEN

ANOUK DIJKSHOORN

De begrippen *hokjesdenken* of *labels plakken* zijn de laatste jaren veel in het nieuws geweest, veelal in een negatief daglicht. Denk bijvoorbeeld aan de talloze kinderen waarbij de labels ADHD, ADD of autisme worden opgeplakt. Het hokjesdenken is echter niet nieuw, dit doet de mens, volgens hoogleraar Hans Rosling, al eeuwenlang. Een van zijn theorieën werd behandeld bij de module Cultuur en Socialisatie op de opleiding. Rosling stelt dat de mens een generalisatie-instinct heeft. Dit houdt in dat mensen geneigd zijn om over een hele groep mensen, dieren of voorwerpen conclusies te trekken op basis van slechts een aantal voorbeelden. Dit doen wij niet zomaar, het heeft ook een daadwerkelijke functie. Door het generaliseren kunnen wij overleven. Stel, je staat op een grasland in Azië en denkt in de verte een tijger achter de bomen te zien. Het eerste wat wij waarschijnlijk doen, is zo snel mogelijk op zoek gaan naar een manier om van de tijger weg te vluchten. We denken niet eerst uitvoerig na of wij wel daadwerkelijk een tijger zien en of deze tijger wel echt gevaarlijk is. Nee, wij willen overleven en doen dit door gebruik te maken van ons generalisatie-instinct. Wij stoppen de tijger in het hokje 'gevaarlijk' en vluchtten weg.

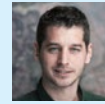
Het hokjesdenken of ons generalisatie-instinct heeft echter niet alleen maar voordelen. Er kleven ook nadelen aan. Een van deze nadelen heb ik zojuist al benoemd, namelijk het te snel opplakken van labels. Dit gebeurt mijns inziens te vaak bij leerlingen van zowel de basisschool als middelbare school. Een kind dat te druk is krijgt al snel het label ADHD en een kind dat rustig is wordt snel als verlegen gezien. Natuurlijk kunnen deze kinderen echt ADHD hebben of verlegen zijn, maar dit is lang niet altijd het geval. Wanneer je als kind eenmaal in het hokje bent gestopt, is het denk ik moeilijk om buiten het hokje te denken. Ikzelf werd op de basisschool altijd als een rustig, verlegen meisje bestempeld. Die rust en verlegenheid was volgens een aantal leraren niet iets goeds, sterker nog: hier moest iets aan worden gedaan. Als kind ga je hier zelf ook in geloven, een soort *selffulfilling prophecy*. Ik begon er bijvoorbeeld in te geloven dat ik nooit voor een klas zou kunnen staan, omdat ik nu eenmaal in het hokje 'verlegen' was gestopt. Nu, heel wat jaren later, sta ik als stagiaire en als studente regelmatig voor de klas. Het rustige karakter heb ik behouden, maar er is iets anders wat wel is veranderd. Mijn huidige docenten kijken namelijk niet langer naar mijn karaktereigenschappen als iets negatiefs, maar wisten hier iets positiefs van te maken. Zij gingen op zoek naar de kracht van rustig zijn en handelen. Dit blijkt af en toe heel effectief te zijn wanneer je voor de klas staat. Ik denk daarom dat we in mindere mate moeten gaan hokjesdenken, en als we dat toch doen laten we er dan 'positief hokjesdenken' van maken. Kijk naar waar de kracht in de eigenschappen van leerlingen zit en bedenk vanuit die kracht wat een leerling allemaal *wel* kan. Er zullen dan veel meer mogelijkheden en kansen zijn dan we aanvankelijk voor ogen hadden. ♦

Anouk Dijkshoorn is student aan de lerarenopleiding Maatschappijleer aan de Hogeschool van Amsterdam.

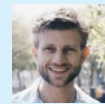
MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertijs
hoofd-
redacteurBas
BanningMarian
van den
BergeWolter
BlankertVincent
de GeusJanine
MiddelkoopKoen
Vossen

COLUMNISTEN

Stef
van der
LindenHannelien
Stoorvogel

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO

Brexit volgens kunstenaar Banksy
(foto: Paul Bissegger)

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abonnements. Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

(advertentie)

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat

Ervaar de politiek in Den Haag

gratis

Met de klas naar het parlement?

Schrijf je nu in voor schooljaar 2019/2020.

- Gratis voor alle scholen in Nederland
- Voor alle onderwijsniveaus
- Interactieve onderdelen, zoals het ProDemos Kamerdebat, het DemocratieLAB en de BinnenhofCheck.
- Altijd met een bezoek aan de Tweede Kamer

Voor meer informatie en reserveren:
prodemos.nl/binnenhofvoorscholen